

"Anti-authoritarianism" or "authoritarianism"? Possibility or refusal?

Criticism of the book "A New Look at Literary Theory" written by Issa Amankhani

Hamed Tavakoli Darestani^{1*}

Abstract

Literary criticism and theory, due to its interdisciplinary approach, often encompasses literary, philosophical, social, and historical concepts. This makes understanding theories and applying them to literary texts complex and difficult. Against this background, Issa Amankhani's book "A New Look at Literary Theory" (1400) is an original and critical study that aims to explain and refine literary theories, sources, and also the application of these theories in literary texts with a new approach and in simple language. The main principle and premise of the book is that literary theories have emerged through "self-grounded authoritarianism" and the emergence of any "theory" is due to its "parallel work" and "opposition" with the theory. Therefore, the basic premise of the book is based on the emergence of "anti-authoritarian" theories, and based on this, all literary theories are divided into three approaches or three subgroups of author/subject-oriented theories. It divides the anti-author/subject theories and the anti-structural theories and classifies them into one of the three approaches mentioned above on the basis of the "dominant element" and "family resemblance" of each theory. However, the approach of the new foundation of the book, which, besides its value and originality, comes from the innovative mind of the writer, critic and

Received: 18/10/2022

Accepted: 26/02/2023

* Corresponding Author's E-mail:
hamed_tadabiat88@yahoo.com

1. PhD student of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University.
<https://orcid.org/0000-0001-9649-6116>

مؤسسه تحقیقات زبان و ادبیات فارسی

Quarterly Literary criticism

E-ISSN : 2538-2179

Vol. 15, No. 60

Winter 2023

Research Article

inquisitor, suffers from frequent simplifications and reductionisms, limitations and finally "contradictions" in the course of writing. "Fundamental" that we will explain in detail the various aspects in the rest of the article. The present article, while reading and carefully examining the said book; It suggests and shows that the respected author, in the next editions, even if possible, points such as the book as a textbook, more flexibility, avoiding restrictions on categories, comprehensiveness and avoiding simplification and reduction. - Zeid's diligence.

Keywords: Literary theory, anti-authoritarianism, authoritarianism, reductionism, categorization

Extended abstract

1. Introduction

Literary criticism and theory, due to its interdisciplinary approach, often encompasses literary, philosophical, social, and historical concepts. This makes understanding theories and applying them to literary texts complex and difficult. Against this background, Issa Amankhani's book "A New Look at Literary Theory" (1400) is an original and critical study that aims to explain and refine literary theories, sources, and also the application of these theories in literary texts with a new approach and in simple language. The main principle and premise of the book is that literary theories have emerged through "self-grounded authoritarianism" and the emergence of any "theory" is due to its "parallel work" and "opposition" with the theory. Therefore, the basic premise of the book is based on the emergence of "anti-authoritarian" theories, and based on this, all literary theories are divided into three approaches or three subgroups of author/subject-oriented theories. It divides the anti-author/subject theories and the anti-structural theories and classifies them into one of the three

approaches mentioned above on the basis of the "dominant element" and "family resemblance" of each theory. However, the approach of the new foundation of the book, which, besides its value and originality, comes from the innovative mind of the writer, critic and inquisitor, suffers from frequent simplifications and reductionisms, limitations and finally "contradictions" in the course of writing. "Fundamental" that we will explain in detail the various aspects in the rest of the article. The present article, while reading and carefully examining the said book; It suggests and shows that the respected author, in the next editions, even if possible, points such as the book as a textbook, more flexibility, avoiding restrictions on categories, comprehensiveness and avoiding simplification and reduction. - Zeid's diligence.

2-Theoretical framework

Based on the theoretical and philosophical foundations of literary theories, the present article has criticized the views, opinions and divisions of the book "A new look at literary theory" written by Isa Amankhani.

3- Research method

This article is based on a library study and was written with a descriptive-analytical method. The present article is written based on "sympathetic" dialectic and dialogue and "critical" attitude and avoiding "sentimentalism" in order to "scientifically" explain some ambiguities, shortcomings and conflicts in the book.

4- Findings of research and discussion

The book "A New Look at Literary Theory" is one of the critical and scholarly books on literary theories that aims to analyze, review and classify literary theories with a new approach. Through discussions

مركز تحقيقات زبان و ادبيات فارسي

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 15, No. 60

Winter 2023

Research Article

and new classifications, this book has thoughtful words about literary theories. However, the fact that it is new leads some parts of the book to be questioned. By finding some common elements in literary theories and relying on the greatest "family resemblance" that the theories have with each other, Amankhani intends to divide all modern literary theories into three subgroups of "subject" theories: Author-Centered," "Subject/Author-Anti-Author," and "Anti-Structuralist." At first glance, this categorization leads the audience, especially students, to encounter specific, revised, and transparent discussions. But this approach of the book ultimately leads to simplification, generalization, restriction, inflexibility, reductionism, and distortion of the chronological and temporal line of theories. With its new approach and through the classifications it presents, the aforementioned book needs to be put through its paces and will eventually, if its approach is accepted, become a comprehensive and consensus-based "textbook" for students. This is because the author's perception of the theories and their classification into only one of the three approaches mentioned, as shown throughout the article, causes many conflicts and contradictions.

5-Conclusion

It is suggested that the respected author, in the next editions, pay attention to points such as whether or not the book is a textbook, more flexibility in demarcating and delimiting theories, avoiding restrictions on categories, comprehensiveness and avoiding simplification.

References:

- Eagleton, Terry (2013), Introduction to Literary Theory, translated by Abbas Mokhbar, 6th edition, Tehran: Nash-e-Karzan.
- Bertens, Hans (1391), Basics of Literary Theory, translated by Mohammad Reza Abolqasmi, 3rd edition, Tehran: Mahi.

مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی

Quarterly Literary criticism

E-ISSN : 2538-2179

Vol. 15, No. 60

Winter 2023

Research Article

-
- Cohen, Tams (2014), *The structure of scientific revolutions*, translated by Saeed Zibakalam, 5th edition, Tehran: Samit.
- Schleiermacher, Friedrich, 1998, *Hermeneutics and Criticism and Other Writings*; Translated and edited by Andrew Bowie; first published, United Kingdom, by Cambridge University.
- Terdiman, Richard, 1989, *Discourse/Counter-Discourse, The Theory and Practice of Symbolic Resistance in Nineteenth-Century France*, Cornell University Press.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.20080360.1401.15.60.6.8

«اقتدارستیزی» یا «اقتدارگرایی»؟ امکان یا امتناع؟

نقد و بررسی کتاب *نگاهی تازه به نظریه ادبی نوشته عیسی امن خانی*

حامد توکلی دارستانی^{۱*}

(دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۶ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۷)

چکیده

نقد و نظریه ادبی، به واسطه رویکرد بینارشته‌ای خود، غالباً منظوری بر مفاهیم ادبی، فلسفی، اجتماعی، تاریخی و... است. همین امر موجب پیچیدگی و سخت‌فهمی نظریه‌ها، و کاربرد و کاربست آن‌ها در متون ادبی می‌شود. کتاب *نگاهی تازه به نظریه ادبی* (۱۴۰۰) نوشته عیسی امن خانی، پژوهشی اصیل و انتقادی است که با رویکردی نو و با لسانی ساده، قصد دارد تا به تبیین و تنقیح نظریه‌های ادبی، سرچشمه‌های آن و همچنین کاربست این نظریه‌ها در متون ادبی، اهتمام جوید. مهم‌ترین اصل و فرض کتاب این است که نظریه‌های ادبی به واسطه «اقتدارستیزی خودبنیاد» پدید آمده‌اند و ظهور و پیدایش هر «نظریه» ناشی از «موازی‌کاری» و «تقابل» آن با نظریه(های) رقیب است. لذا فرض بنیادین کتاب مبتنی بر پیدایش «اقتدارستیزانه» نظریه‌هاست و بر همین اساس مؤلف محترم کل نظریه‌های ادبی را به سه رویکرد نظریه‌های

فصلنامه علمی - پژوهشی نقد ادبی، س ۱۵، ش ۶۰، زمستان ۱۴۰۱ (صص ۴۳-۹۲)

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

*hamed_tadabiat88@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-9649-6116>

مؤلف/سوژه‌محور؛ نظریه‌های مؤلف/سوژه‌ستیز و نظریه‌های ساختارستیز، تقسیم می‌کند و براساس «عنصر غالب» و «شبهات خانوادگی» هر نظریه، آن را در یکی از سه رویکرد مذکور طبقه‌بندی می‌کند. رویکرد نوین‌یاد کتاب، ضمن ارزشمندی و اصالت، که برخاسته از ذهن نو جو، نقاد و متفطن نویسنده است، با این حال در فرایند کتابت، دچار ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی‌های مکرر، اعمال محدودیت، و درنهایت «تناقض‌های بنیادین» شده است که در ادامه مقاله به‌طور مبسوط به تبیین وجوه متفاوت آن خواهیم پرداخت. مقاله حاضر ضمن خوانش و بررسی دقیق کتاب مذکور، پیشنهاد و نشان می‌دهد که نویسنده محترم، در چاپ‌های بعدی حتی‌الامکان به نکاتی چون درسنامه بودن کتاب، انعطاف‌پذیری بیشتر در مرزبندی میان نظریه‌ها، اجتناب از اعمال محدودیت در مقولات، جامع‌نگری و پرهیز از ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی توجه داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: نظریه ادبی، اقتدارستیزی، اقتدارگرایی، تقلیل‌گرایی، مقوله‌بندی.

۱. مقدمه

نقد ادبی مبتنی بر «نظریه» و «روش» است. لذا نقدهای «عملی» ناگزیر از «نظریه» و «روش‌مندی» هستند. هر مقدار که روش‌ها متناظر و متناسب با موضوع باشند، طبعاً خروجی پژوهش‌ها نیز موّجه و قابل قبول خواهد بود. مسئله و چالش بنیادین زمانی پدید می‌آید که نظریه‌ها دچار «بدفهمی» یا «فهم ناقص» شوند. چنین امری، تبعات و نتایج مخرب‌تری را، در مقایسه با «عدم‌فهم» یک نظریه، به دنبال خواهد داشت، چراکه عدم فهم یک مسئله یا موضوع، غالباً به سکوت، تأمل و مذاقه بیشتر منجر می‌شود. حال آن‌که فهم «ناقص» یا «تحریف‌شده» موجب «توهم فهم» می‌شود و لاجرم به «مقاله‌سازی»‌های متعدد منجر خواهد شد. از مهم‌ترین چالش‌های نقد و نظریه ادبی در ایران نیز همین بدفهمی و کج‌فهمی نظریه‌ها توسط محققان و پژوهشگران است. با

مروری کلی بر مقالات چاپ شده در مجلات علمی - پژوهشی این ادعا تصدیق خواهد شد. قاطبه نویسندگان چنین مقالاتی، سعی در کاربست نظریه‌های ادبی در متون ادب فارسی را دارند حال آن‌که نظریه‌های مذکور اساساً با متون فارسی قرابت و هم‌خوانی چندانی ندارند و آن‌چه از مقالات مذکور برداشت می‌شود این است که نویسندگان، با وام‌گیری و گزینش برداری «ناقص» از مفاهیم و عناصر موجود در نظریه، آن را به «کل نظریه» تعمیم داده‌اند و براساس کوچک‌ترین شباهت «لفظی» و «معنایی»، که میان نظریه و ابژه مورد نقد (متن) وجود داشته، «بخش‌هایی» از آن را با متن مورد نظر واجد قرابت یافته‌اند و بر همین اساس نیز «کل نظریه» را به «کل متن» تعمیم داده‌اند. چنین مسئله‌ای البته به ضعف و بدفهمی برخی مترجمان، و همچنین زبان مبهم و پیچیده خود نظریه‌پردازان و کتاب‌ها بازمی‌گردد. لذا چه در ترجمه و تألیف و چه در مقالات علمی - پژوهشی (که لابد باید از اعتبار و سندیت بالایی نیز برخوردار باشند) برداشت‌های ناقص و تحریف‌شده، به‌طور پر بسامدی قابل مشاهده است و شاهد آن نیز تعدد مقالاتی است که خود به نقد چنین پژوهش‌هایی پرداخته‌اند.^۱

به همین جهت تألیف درس‌نامه‌های نقد و نظریه ادبی یک «ضرورت علمی» است: درس‌نامه‌هایی که نخست توسط نویسنده آن به خوبی و به‌طور کامل و جامع مورد فهم قرار گیرند و در او «درونی» شوند و سپس نویسنده بتواند با بیان منسجم، ساده و قابل فهم؛ عناصر، سرچشمه‌ها و کاربست‌های نظریه‌های مذکور را به خوبی برای مخاطبان خویش ایضاح نماید. براساس چنین ضرورتی است که عیسی امن‌خانی به تألیف کتاب ارزشمند نگاهی تازه به نظریه ادبی پرداخته است. امن‌خانی پیش‌تر با چاپ کتاب‌هایی چون *اگزستانسیالیسم و ادبیات معاصر* (۱۳۹۲)، *تبارشناسی نقد ادبی ایدئولوژیک* (۱۳۹۸) و همچنین با چاپ مقالات علمی متعدد در حوزه نقد و نظریه ادبی^۲، در

جامعه علمی و دانشگاهی ایران یک شخصیت کاملاً شناخته شده است. کتاب نگاهی تازه به نظریه ادبی که جدیدترین تألیف وی است نیز مورد اقبال طیف کثیری از مخاطبان، خاصه دانشجویان، قرار گرفته که حاکی از روش مندی و غنای محتوایی آن است. نویسنده خود دغدغه «بدفهمی» نظریه های ادبی را دارد و براساس چنین ضرورتی است که نسبت به تألیف آن اهتمام داشته است: «درس نامه حاضر مدعی ارائه تعریفی تازه از نظریه ادبی و همچنین شیوه ای تازه در آموزش نظریه های ادبی است؛ شیوه ای که یادگیری نظریه های ادبی را آسان تر و البته دقیق تر می سازد» (امن خانی، ۱۴۰۰: ۹). امن خانی در این کتاب برای فهم بهتر مطالب سعی داشته به دنبال کانون هایی^۳ در نظریه های ادبی باشد تا بتواند براساس آن، دیگر نظریه های ادبی را، براساس شباهت و تفاوت هایی که با هم دارند، مقوله بندی^۴ نماید: «... تلاش برای غلبه بر تنوع و کثرت نظریه های ادبی مثلاً با یافتن مرکز و کانونی که همه نظریه ها حول آن قرار دارند، یکی از این راه ها برای آسان تر شدن فهم نظریه های ادبی است؛ کاری که در درس نامه حاضر انجام گرفته و یا نویسنده آن مدعی انجام آن است. تازگی این درس نامه در مقایسه با دیگر درس نامه های نظریه ادبی در همین جا است» (همان: ۹) وی برخلاف دیگر درس نامه ها، که متون فارسی را شاهد می آورند، سعی داشته که تحلیل و نقد خود نظریه پردازان غرب از «متون غربی» را ملاک قرار دهد تا تحریف و بدفهمی از نظریه ها و کاربردهای آنها تقلیل یابد و مخاطب با «اصالت» و «سندیت» بیشتری با نظریه های ادبی مواجه شود «به عنوان مثال به جای تحلیل یک اثر براساس نظریه روان کاوی فروید، تحلیل فروید از آثار نویسندگانی چون داستایوفسکی و شکسپیر آمده و یا به جای خوانش اثری بر مبنای نظریه ادبی مارکسیستی، خوانش مارکس از رمان اسرار پاریس آورده شده است» (همان: ۱۰).

کتاب مذکور اگرچه واجد ارزش‌های علمی و عملی است و به برخی از آن‌ها اشاره شد، با این حال برخی از بخش‌های کتاب و برخی از رویکردهای نویسنده جای تأمل و مذاقّه بیشتری دارد که در ادامه به تحلیل و بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت. مقاله حاضر مبتنی بر دیالکتیک و دیالوگ «هم‌دلانه» و نگرش «نقادانه» و با پرهیز از «سانتیما‌تالیسم» نگاشته شده است تا به صورت «علمی» به تبیین برخی ابهام‌ها، کاستی‌ها و تعارضات موجود در کتاب بپردازد.

۲. ساختار کتاب

کتاب مذکور در چهار فصل نظم و نسق یافته است. در فصل نخست با مقدمات، مبانی نظری و تعریف نظریه ادبی و همچنین تبیین خاستگاه‌های فلسفی و باستانی آن مواجه هستیم. فصل دوم به نظریه‌های سوژه/مؤلف محور اختصاص یافته که شامل هرمنوتیک، فمینیسم و مارکسیسم است. فصل سوم به نظریه‌های سوژه/مؤلف‌ستیز توجه دارد که شامل روان‌کاوی، فرمالیسم، نقد نو، منطق مکالمه، ساختارگرایی، نظریه‌های خواننده‌محور و بوم‌گرایی/حقوق حیوانات است. فصل چهارم که نظریه‌های ساختارستیز هستند به دیرینه‌شناسی/تبارشناسی، شرق‌شناسی و واسازی تعلق دارد. در بخش /سخن پایانی به معلولیت و آرای دیوید تی. میچل، شارول ال. اسنایدر پرداخته است. همچنین به نظریه ادبی همجنس‌گرایی نیز توجه شده است. نکته مورد توجه این است که فصل سوم (نظریه‌های سوژه/مؤلف‌ستیز) و فصل چهارم (عبور از ساختارگرایی: نظریه‌های ساختارستیز) هر دو، عنوان فصل سوم کتاب را یدک می‌کشند، که گویا به هنگام صفحه‌آرایی اشتباه تایپی محرزی رخ داده است. در ادامه براساس همین ساختار کتاب و متناظر با بخش‌های مربوط به هر فصل به نقد و بررسی

آن‌ها خواهیم پرداخت. اگرچه می‌شد براساس برخی نقاط و نکات قابل بحث، به نقد بخش‌های خاصی از کتاب پرداخت، با این حال از آن‌جا ساختار خود کتاب مبتنی بر طبقه‌بندی خاص نظری و کرنولوژیک است، لذا برای آن‌که کتاب از منظر همین ساختار موجود، مورد نقد قرار گیرد، لذا با توجه به ترتیب و توالی فصول، به نقد و بررسی آن‌ها پرداخته‌ایم.

۳. اغلاط چاپی و نکات ویرایشی

مسئله نگارش و لغزش‌های تایپی، هرچند در مقایسه با سایر موضوعات از اهمیت چندانی برخوردار نیست، با این حال بهتر است در چاپ‌های بعدی اصلاح شود. «افتادگی» تمامی معادل‌های انگلیسی، از جمله متداول‌ترین مسائل «بصری» کتاب است. در ادامه برای تلخیص در کلام فقط به صفحه مورد نظر اشاره شده است. بکه به جای بلکه (۱۴)؛ واژه اعلام دوبار تکرار شده است: مرگ سوژه اعلام را اعلام می‌کنند (۲۷)؛ می‌پردازیم به جای می‌پردازیم (۴۶)؛ دمدمی مزاج به جای دمدمی مزاج (۶۳)؛ بران به جای برای و منطق به جای منطق (۹۰)؛ بازیگرن به جای بازیگران (۹۲)؛ غلط املایی فاحش خدمتگذار به جای خدمتگزار (۹۹)؛ نهادی به جای نهادی‌های (۸۰)؛ نمایشه‌های به جای نمایش‌های (۹۵)؛ فراوردی؟ (۱۰۴)؛ مناسباتی به جای مناسبات در (۱۱۶)؛ می‌وان به جای می‌توان (۲۶۷)؛ استاده‌اند به جای ایستاده‌اند (۲۷۲)؛ آنجا به جای آن‌جا (۲۷۴)؛ تثیت به جای تثبیت (۲۷۴)؛ ماریون را را؛ که یک را اضافی است (۲۷۶)؛ ایدئولوژی است (۱۰۶) که کسره باید حذف شود؛ سوسیالیس‌های (۹۷) که می‌بایست به «سوسیالیست‌های» اصلاح شود؛ قیمومیت به جای قیومیت (۲۵۶)؛ مواجهه به جای مواجهه (۱۷۲)؛ نقاشی به جای نقاشی‌ای (۱۷۲)؛ مواجهه به جای مواجهه (۱۹۵، ۱۹۶ و

(۱۶۵)؛ فراطبعی به جای فراطبعی (۱۹۷)؛ یاتوس به جای یاتوس (۲۱۴)؛ روابط مرسوم
 یه به جای به (۲۱۵)؛ خود اصلاًحی ما به جای خوداصلاحی (۲۱۶)؛ کهبه که به جای که
 به آمده است (۲۲۲)؛ اندیئه به جای اندیشه (۲۴۵)؛ نمی پوشیند (۱۲۷)؛ نقش به جای
 نقش (۱۵۰)؛ ادبی به جای ادبی (۱۵۲)؛ هنر به جای هنر (۱۵۶)؛ متقدان به جای متقدان
 (۱۶۲)؛ اشراف ندارند به جای اشراف ندارد در (۱۶۴)؛ چند ویژگی‌ها به جای چند
 ویژگی (۱۶۹)؛ مارکسیسم ایدئولوژی است (۱۱۰).

همچنین بهتر است در بالای هر فصل علاوه بر قید شدن عنوان همان فصل،
 «ریز موضوعات» آن فصل، در بالای صفحه به عنوان «مدخل» گنجانده شود تا مخاطب
 راحت تر به بخش‌های مورد نظر دست یابد. شیوه صفحه‌آرایی کتاب موجب شده تا
 فصل‌ها طولانی شوند و این برای مخاطب تا حدودی ملال‌آور است. در صفحه ۲۸۶
 ارجاعی به کتاب منطق مکالمه تزوتان تودوروف داده شده که این ارجاع در کتاب
 مربوطه یافت نشد. همچنین در ارجاع، نام کتاب منطق مکالمه نوشته شده است حال
 آن‌که در بخش منابع، منطق گفت‌وگویی میخاییل باختین نوشته شده است که درست
 است. لذا باید تناسب میان ارجاع و منبع رعایت شود.

۴. بحث و بررسی

۴-۱. براعت استهلال و سرچشمه‌ها

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌ها و مزیت‌های کتاب این است که نویسنده توانسته با براعت
 استهلال و ترتیب مقدمات، به بهترین شکل، خاستگاه و سرچشمه نظریه‌های ادبی را
 «تصویرسازی» کند. به این شکل مخاطب به‌طور «انضمامی» در جریان چگونگی
 پیدایش نظریه‌ها قرار می‌گیرد. این رویکرد مؤلف، به فهم «جامع» از نظریه‌ها یاری

می‌رساند. امن‌خانی در فصل نخست با ذکر تعاریفی از نظریه و نسبت آن با «مشاهده‌گری» و «تأمل» در یونان باستان، به تبیین خاستگاه نظریه ادبی می‌پردازد. در آرای کسانی چون افلاطون، ارسطو، مارکوس اولریوس، و آگوستین قدیس با مؤلفه‌هایی چون نظم، نظام‌مندی و هماهنگی مواجه هستیم. این نظم و هماهنگی تا پیش از رنسانس وجود داشته است. در عصر «رنسانس» با روی کار آمدن دانشمندانی چون کپرنیک، گالیله و نیوتن تصور انسان «پیشامدرن» از ساختارمندی «جهان»، هماهنگی «طبیعت» و نظم «کیهانی» مخدوش می‌شود. کپرنیک «مرکزیت» زمین و گردش خورشید به دور آن را محل پرسش و تشکیک قرار داد. جوردانو در درستی باور بسته/متناهی بودن جهان تشکیک ایجاد کرد. در نهایت اکتشافات دانشمندان عصر رنسانس، موجب فروپاشی بینش «هماهنگی» و «انسجام» در جهان و طبیعت شد. لذا «تعارض» میان عناصر طبیعت از همین دوره آغاز می‌شود. «جهان انسانی جای شد که در آن گروه‌های انسانی نه در هماهنگی کامل، بلکه در تضاد با یکدیگر بودند» (همان: ۱۸). امن‌خانی از این مقدمات نتیجه می‌گیرد که نظریه‌پردازان دوران رنسانس و بعد از آن، غالباً رویکرد «سرکشانه» و «نقادانه» داشته‌اند و با امور مختلف به صورت «فعالانه» مواجه می‌شدند و قصد «تغییر وضعیت موجود» را داشتند: «بدین ترتیب بود که انسان معاصر تأمل و زندگی متأملانه را کنار گذاشت؛ از زندگی انفعالی / اکتشافی (متأملانه) دست کشید و زندگی فعالانه را در پیش گرفت» (همان: ۱۹).

امن‌خانی در ادامه به تبیین یکی از مهم‌ترین کلیدواژه‌های کتاب می‌پردازد. وی با بسط دوگانه «اقتدارستیزی» و «استثمارگرایی» معتقد است که قاطبه نظریه‌های مُدرن قصد دارند تا از اقتدارستیزی نظریه‌های رقیب «مرکززدایی» کنند. از نظر وی «به‌طور خلاصه این‌که آن‌چه تغییر آن، رسالت همه نظریه‌های دوران مُدرن است، مناسبات

اقتدارگرایانه / استثمارگرایانه موجود در همهٔ ساحت‌های زندگی انسان، که از نظر انسان مدرن غیرعقلانی هستند، است» (همان: ۲۱). وی همچنین معتقد است که

اگر همهٔ نظریه‌های دوران مدرن از هرمنوتیک تا واسازی دریدا سودای تغییر جهان را دارند و خواهان دگرگونی جهان و به‌ویژه مناسبات انسانی هستند، به این دلیل است که فهم ما از تئوریا در دوران معاصر عبارت از کنش‌گری و عقلانی‌سازی جهانی است که از عقلانیت، خردمندی و هماهنگی فاصله بسیار دارد (همان: ۲۱). در این میان امن‌خانی می‌بایست روشن می‌داشت که منظور از «عقلانی‌سازی جهانی» و «نظریه‌های مُدرن» چیست؟ آیا رویکردِ واسازی دریدا «مُدرن» تلقی می‌شود یا در ضدیت و در تقابل با عقلانیت مُدرن شکل گرفته است؟ آیا «عقل مُدرن» خود در مظان «اتهام» قرار ندارد؟ نکته‌ای که می‌بایست مورد توجه و تأمل قرار گیرد این است که بسیاری از نظریه‌ها (پدیدارشناسی، هرمنوتیک هستی‌شناسانه، اگزیستانسیالیسم، پس‌اساختارگرایی، واسازی و ...) اساساً با نظم، هماهنگی و عقلانیت مُدرن، چندان بر سر مهر نیستند، چراکه معتقدند این «سنت رسوب شده» می‌بایست مورد «واسازی» و «مرکززدایی» قرار گیرد. مسئلهٔ مهم این است که امن‌خانی اساساً میان «مرزهای معنایی» نظریه‌های معطوف به «ساختارگرایی» و «پس‌اساختارگرایی» تفاوت و تمایز قائل نشده است. نظریه‌های پس‌اساختارگرایی، که گرایش به فلسفهٔ قاره‌ای و در تقابل با رویکرد تحلیلی و ساختاری قرار دارند، عموماً مبتنی بر ذهنیت‌گرایی، تأویل، نسبی‌گرایی و عدم قطعیت هستند و با کلیدواژه‌هایی چون آنارش، شورش‌گری، ضدیت با سیستم و به تبع آن «ضد روش» شناخته می‌شوند (Mullarkey, 2009: 259) بنابراین نمی‌توان بدون تفکیک میان مرزهای معنایی و تدقیق در آن‌ها، با همهٔ نظریه‌ها به‌طور «کلی» و یکسان رفتار کرد. هر چند که به تعبیر دیلتای «هر علمی هرچه کلی‌تر باشد ساده‌تر

است و هر چه کلیت آن کاهش یابد سادگی‌اش نیز کاهش می‌یابد و بر پیچیدگی آن افزوده می‌شود» (دیلتای، ۱۳۹۴: ۱۸). با این حال نمی‌بایست این سادگی و کلی‌نگری موجب نادیده گرفتن برخی از زوایای پژوهش شود. قصد «آموزشی» امن‌خانی این است که «مرزها» و «مرکزهایی» را پیدا کند تا بتواند براساس «شباهت‌های خانوادگی» میان انواع نظریه‌ها، مقولات و طبقاتی را پی‌ریزی کند تا بتواند دانشجو و مخاطب را با فضا و عنصر غالب^۵ در هر نظریه و عناصر مشترک آن با دیگر نظریه‌های زیرمجموعه خود، آشنا سازد. با این حال می‌بایست توجه داشت که این رویکرد آموزشی نباید به بهای نادیده گرفتن دقایق، ظرایف و پیچیدگی هر یک از نظریه‌ها، تفاوت‌ها و تمایزهای ظریف و حتی گاه رهن و «متشابه» آن‌ها تمام شود.

امن‌خانی در ادامه معتقد است «نظریه‌ها خواهان دگرگونی و تغییر هر نوع رابطه اقتدارگرایانه/ استثمارگرایانه و جایگزینی مناسباتی عقلانی پیرامون آن هستند ... آن‌ها تلاش می‌کنند ... تا جهانی بیافرینند که هیچ نشانی از سلطه در آن نباشد؛ جهانی که همه مناسبات آن، چه مناسبات انسان با انسان و چه مناسبات انسان با طبیعت، عقلانی و برابر باشد» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۲۱). امن‌خانی هم‌چنان که پیش‌تر گفته شد، بدون در نظر گرفتن مرزهای معنایی بسیار مهم، در نظریه و رویکردهای مختلف، دچار نوعی «کلی‌گویی» و «تقلیل‌گرایی» شده است. باید توجه داشت که نظریه اگرچه در ابتدا «اقتدارستیز» است، اما به مرور، «اقتدارگرا» خواهد شد. بنابراین نظریه در «ذات خود» نمی‌تواند «دگرگون‌کننده» رابطه اقتدارگرایانه/ استثمارگرایانه باشد، چراکه خود نیز بر همین اساس تبدیل به «نظریه» شده است. بنابراین نمی‌توان در نظریه‌ها به دنبال «سلطه» و «هژمونی» نبود. نظریه‌ها و گفتمان‌ها براساس همین «تقابل هژمونیک» شکل می‌گیرند. در ثانی در این تقابل هژمونیک و برتری‌جویانه نمی‌توان سراغی از

«عقلانی‌سازی»، «برابری» و «طبیعی‌سازی» گرفت. در کدام نظریه و رویکرد می‌توان این سه عنصر را در نظر گرفت؟ برای مثال آیا ظهور «فرمالیسم» در برابر «مارکسیسم» حاکی از عقلانی‌سازی، طبیعی‌سازی، برابری و طبیعی‌سازی است؟ آیا برجسب تمسخرآمیز «فرمالیسم»، که توسط مخالفان آن وضع شد، حاکی از نقض «عقلانی‌سازی» و «برابری» نیست؟ آیا فرمالیسم خود یک نظریه «اقتدارگرا» نیست که در برابر یک نظریه «اقتدارگرای» دیگر (مارکسیسم) ایستاده و اساساً در تقابل هژمونیک با آن پدید آمده است؟ این شیوه را می‌توان در رابطه با همه مکتب‌ها و نظریه‌ها به کار برد. آیا تقابل با عقل مُدرن خود به فروپاشی عقلانیت در رویکرد پسااختارگرایی منجر نشد؟ آیا رویکردهای پسااختارگرایانه به دنبال حاکمیت و هژمونی فردیت، ابهام، تفسیر، احساس، و عاطفه نبودند؟ به تعبیر هایدگر: «راه‌هایی جز راه عقلانی هم برای به تصور درآوردن چیزها وجود دارد ... پیش از انکشاف نظری چیزها، انکشافی عاطفی یا احساسی وجود دارد که ... در «احوال» رخ می‌دهد ...» (کریچلی، ۱۳۹۸: ۱۳۷). بنابراین ظهور رویکردها و نظریه‌های متخاصم در واقع به تعبیر آلبر کامو نتیجه «عدم تناسب» میان «عقل» و «جهان» و نتیجتاً «توجیه» آن است (Protevi, 2005: 5). نظریه‌ها براساس آنچه که خود «شکاف» تلقی می‌کنند شکل می‌گیرند، اما به این معنا نیست که خود عامل «شکاف» و «گُست» بیشتر نیستند! باید توجه داشت که در تمامی نظریه‌ها، حتی نظریه‌های «درون‌گفتمانی» و «خویشاوند» نیز اساساً تقابل و ستیزگرایی وجود دارد و درنهایت هر یک از این نظریه‌های رقیب، خود «مرکزیت» و «اقتدار» پیدا می‌کند. برای مثال در فرمالیسم روس که در قرابت بنیادین با ساختارگرایی قرار دارد، و به نوعی دو نظریه «خویشاوند» تلقی می‌شوند، گرایش به «متن» و «انضمامیت» وجود دارد. حال آن‌که در ساختارگرایی علاوه بر این‌که «متن» مورد توجه

قرار می‌گیرد، با نوعی زمینه‌گرایی «روایت‌شناختی» نیز مواجه هستیم. به دیگر سخن، در ساختارگرایی به دنبال «کلان‌روایت‌هایی» هستیم که زمینه‌ساز شکل‌گیری متن و به تعبیر سوسو «جبر زبانی» هستند (برتنس، ۱۳۹۱: ۷۴). بنابراین ساختارگرایی علاوه بر متن، به ساختارهای پیچیده فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و ... توجه دارد. در واقع «متن‌محوری» ساختارگرایی به ساختارمندی اندیشه و «اندیشه‌های مشترک» باز می‌گردد. لذا ساختارگرایی در یک نگاه تأویلی اساساً مؤلف / سوژه‌محور است، حال آن‌که فرمالیسم غالباً «متن‌محور» است. اگرچه می‌توان ساختارگرایی و فرمالیسم را رویکردهای «متن‌محور» و «خویشاوند» تلقی کرد، باید توجه داشت که یکی به «سوژه» و دیگری به «ابژه» متن‌گرایش دارد. این مسئله را می‌توان به‌طور انضمامی در فرقه‌های تصوف نیز مشاهده کرد. با آن‌که گفتمان تصوف با یک «مرکزیت بنیادین» مواجه است، با این حال به دلیل گرایش هر یک از این فرقه‌ها به نوعی «اقتدارستیزی» و «اقتدارگرایی» توأمان، با انشعاب و تعدد رویکردهای تصوف مواجه هستیم. هم‌چنان که در عصر مشروطه دو قهرمان مطرح ملی، یعنی ستارخان و باقرخان، نیز یکی تابع «شیخیه» بود و دیگری از «مشرعه» پیروی می‌کرد. لذا چه در نظریه‌هایی که با یکدیگر شباهت‌های خانوادگی و قرابت‌های بنیادین دارند و چه نظریه‌هایی که اساساً در تقابل با یکدیگرند، مسئله اقتدارگرایی و اقتدارستیزی یک موضوع عادی و طبیعی برای شکل‌گیری هر گفتمان و نظریه‌ای است. حال آن‌که امن‌خانی آن را یکی از نکات مهم و بدیع کتاب خود تلقی می‌کند. امن‌خانی در ابتدای فصل با ذکر چند تعریف از چارلز برسلر، جان‌اتان کالر و عبدالکریم رشیدیان معتقد است که: «در این تعریف‌ها نه اشاره‌ای به سلطه‌ستیزی شده است و نه از کارکرد (تغییر مناسبات غیرعقلانی و اقتدارگرایانه) آن سخنی به میان آمده است» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۲۴)، حال آن‌که بحث «عادت‌ستیزی» یا

«کنشی بودن» نظریه‌ها را پیش‌تر فوکو، ایگلتون، جاناتان کالر و ... مطرح کرده‌اند و اساساً یک مسئله «عادی» در فرایند شکل‌گیری نظریه‌هاست. امن‌خانی نظریه را «اقتدار/ استثماریستیزی» معرفی می‌کند: «در کنه هر نظریه‌ای یکی از اشکال اقتدارستیزی نهفته است» (همان: ۲۵). حال آن‌که «نظریه» نوعی «موازی‌کاری» با نظریه‌های «رقیب» و نتیجتاً خود «اقتدارگرا» است. چنان‌چه «پسامدرنیست به رغم مخالفت با فراروایت‌ها، خودش تبدیل به یک فراروایت شده است» (پاینده، ۱۳۹۷: ۲۰۹). بنابراین نمی‌توان نظریه‌های ادبی را بی‌ارزش و خنثی تلقی کرد به تعبیر ایگلتون «این ادعا که معرفت باید (برکنار از ارزش) باشد خود نوعی داوری ارزشی است» (ایگلتون، ۱۳۹۰: ۲۱). بنابراین موضع نقد نسبت به متن «اقتدارگرایانه» و «قضائی» است (همان: ۹۵). به تعبیر ریچارد تردیمان هر گفتمان و نظریه یک «ضدگفتمان» و «آنتی‌تز» دارد (Terdiman, 1989: 25-26).

۲-۴. فصل دوم (نظریه‌های مؤلف‌محور)

امن‌خانی در فصل دوم نظریه‌های هرمنوتیک، فمینیسم و مارکسیسم را در ذیل نظریه‌های «مؤلف‌محور» قرار داده است. در حالی که در تحقیقات و پژوهش‌های معطوف به علوم انسانی، خاصه ادبیات و فلسفه، تا حد امکان باید از «قطعیت» در گفتار اجتناب کرد و به واسطه «شناوری» و «نسبیت» مفاهیم، می‌بایست با احتیاط با رویکردها و نظریه‌ها مواجه شد، امن‌خانی به ضرس قاطع معتقد است «کارکرد این نظریه‌های ادبی نیز خاص این دوره است و بس. کارکرد اصلی نظریه‌های ادبی این دوره، برکشیدن افراد و گروه‌های انسانی استثماری شده به مرتبه خودآیینی / سوژه‌گی است» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۲۵). از نظر وی، انسان در این دوره «خودآیین» می‌شود و «سوژه‌گی» خویش را باز می‌یابد که این خود زمینه «مؤلف‌محوری» است: «توجه به

مؤلف که باید آن را سوژه عالم ادبیات دانست، در نظریه‌های ادبی این دوره نیز انعکاسی از همین تلاش‌ها برای خلق سوژه و خودآیین گردانیدن انسان‌هاست» (همان: ۲۶). با این حال در طی این فصل و فصول بعد، امن‌خانی تفاوت میان «مؤلف» و «سوژه» را به خوبی تبیین نکرده است. آیا «سوژه» نمی‌تواند همان «مخاطب» باشد؟ مخاطب «فعال» در مواجهه با متن، آیا خود «سوژه‌ای» نیست که قدرت «تفسیرگری» یافته و از بند «هژمونی» و «انحصارطلبی» روحانیون رسته است؟ لذا انحصار سوژه در «مؤلف‌بودگی» جای تأمل بیشتری دارد. چراکه در نقدهای خواننده‌محور و در رویکرد هرمنوتیک، که خود زمینه‌ساز نظریه‌های خواننده‌محور است، دیگر نه با مخاطب منفعل و ابژه شده، بلکه با مخاطبی که خود تبدیل به مؤلف / سوژه شده است، مواجه هستیم.

۱-۲-۴. هرمنوتیک

با آن‌که امن‌خانی تا حدودی به رویکرد خطی و کرونولوژیک در بیان نظریه‌ها توجه داشته (همان: ۲۵)، با این حال بدون توجه به کارکردهای هرمنوتیک مُدرن و نسبت آن با نظریه‌های ادبی، صرفاً به بحث در رابطه با هرمنوتیک «کلاسیک» پرداخته است. حال آن‌که هرمنوتیک، به معنای مُدرن آن، که ارتباط غالباً بیشتری با نظریه‌های ادبی دارد، پس از نظریه‌هایی چون فرمالیسم و .... شکل گرفته است. اوج فرمالیسم در ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۰ است. در حالی که «هستی و زمان» هایدگر در سال ۱۹۲۷ و «بحران علم اروپایی» هوسرل در سال ۱۹۵۳ تازه منتشر می‌شود. نکته دیگری که در بررسی کتاب مذکور به چشم می‌خورد این است که نظام ارجاع‌دهی در بخش‌هایی از کتاب بعضاً به استفاده مکرر و طولانی از برخی منابع «محدود» شده است. برای مثال در همین بخش هرمنوتیک از صفحه ۳۹ تا ۵۳، شانزده ارجاع به کتاب *درآمدی بر هرمنوتیک*؛ از صفحه

۳۵ تا ۴۱، هفت ارجاع به کتاب *آشنایی با هرمنوتیک*؛ از صفحه ۳۰ تا ۴۸، ده ارجاع به کتاب هرمنوتیک شده است. استفاده محدود و کم‌رنگ از آثار دست اول هرمنوتیک و آرا و آثار کسانی چون هایدگر، گادامر و ... قابل تأمل است.

در ادامه، نویسنده با یک زمینه‌سازی مناسب به ارتباط «متون مقدس» و شکل‌گیری هرمنوتیک می‌پردازد. به اعتقاد وی، هرمنوتیک حاصل «تقلیل قدرت» آباء کلیسا و افزایش قدرت مردم در تفسیر متون دینی است: «هرمنوتیک نظریه‌ای است که هدف از تأسیس آن در دوران مدرن، محور روابط اقتدارگرایانه موجود میان پدران کلیسا و مومنین بود» (همان: ۳۱). اساساً نزاع مارتین لوتر با پدران کلیسا، موجب شکل‌گیری نهضت پروتستان شد و در نهایت مردم عادی توانستند قدرت تصمیم‌گیری و همچنین تفسیر در رابطه با متون دینی را به دست آورند: «جمهور مردم نباید پیرو تأویل‌کنندگان شوند، چراکه معنای متون مقدس ساده است و هرکس می‌تواند آن را دریابد ... و هرکس این حق و قدرت را دارد که خود داوری کند و قاعده‌های دینی را برای خویشتن تأویل و روشن نماید» (احمدی، ۱۳۹۵: ۵۰۹). با این حال همان‌طور که گفته شد این بحث‌ها ارتباط موثقی با هرمنوتیک مدرن ندارند. امن‌خانی با تسامح هرمنوتیک را به چهار دوره تقسیم می‌کند: الف) دوره‌ای که هرمنوتیک فقط مربوط به متون مقدس است؛ ب) دوره‌ای که به تفسیر و تحلیل تمامی متون تسری و تعمیم پیدا می‌کند (شلایر ماخر)؛ ج) دوره‌ای که هرمنوتیک جنبه روش‌شناختی پیدا می‌کند و به عنوان روش‌شناسی خاص علوم انسانی مطرح می‌شود (دیلتای)؛ د) دوره‌ای که هرمنوتیک رنگ هستی‌شناختی و وجودی پیدا می‌کند (هایدگر و گادامر) (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۳۵) وی براساس همین دوره‌بندی به تحلیل هرمنوتیک می‌پردازد، حال آن‌که رویکرد «عام» شلایر ماخر ارتباط چندان موثقی با نظریه ادبی ندارد و همان‌طور که از نام آن پیداست

یک روش «عام» برای تحلیل «همه متون» است. به طور کل ویژگی هرمنوتیک مُدرن شامل تغییر در موضوع (که دیگر بر تاریخ دینی تمرکز ندارد)، تغییر در روش (که دیگر بر تفسیر متن، متمرکز نیست)، و تغییر در گرایش (از رویکرد الهی و دینی به رویکردهای سکولار و انسان محور) است (حسنی، ۱۳۹۳: ۴). حال آن که شلایر ماخر مانند هرمنوتیک‌های کلاسیک، به نیت مؤلف و معنای واحد متن توجه و تأکید داشت. همچنین دیلتای نیز هرمنوتیک را «روش عام» علوم انسانی معرفی می‌کند و تقریباً ادامه‌دهنده هرمنوتیک کلاسیک شلایر ماخر است. اساساً ماخر و دیلتای به فردیت و زندگی مؤلف و شناخت او در جهت شناخت متن و فهم آن توجه ویژه دارند. به همین جهت تفسیر آنها غالباً روان‌شناختی و مؤلف‌محور است. از نظر ماخر، هرمنوتیک به سه «فن» اشاره دارد: نخست فن ارائه دقیق و صحیح اندیشه‌های یک فرد؛ دوم فن انتقال دادن سخن شخص دیگری به فرد سوم؛ و درنهایت فن فهمیدن دقیق و درست سخن دیگری؛ که درواقع علم هرمنوتیک نیز معطوف به این سومی است (Schleiermacher, 1998: 5). حال آن که هرمنوتیک مُدرن غالباً خواننده‌محور است. به تعبیر خود امن‌خانی با هایدگر است که «هرمنوتیک از ارائه اصول، قواعد و مبانی تفسیر متن و یا روش‌شناسی علوم انسانی روی برتافت و معطوف به خود فهم گردید» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۴۵)، در حالی که نظریه «تک‌معنایی» شلایر ماخر برآیند نظریه «قصیدیت» هوسرل است. پیدایش هرمنوتیک مُدرن و «چندمعنایی» در واقع مواجهه‌ای با رویکرد «تک‌معنایی» شلایر ماخر است (Hirsch, 1967: 242). اساساً در این بخش، نسبت میان هرمنوتیک و مؤلف‌محوری به درستی تبیین نشده است. هرمنوتیک مُدرن آیا یک رویکرد «مؤلف‌محور» است یا «خواننده‌محور»؟ سؤالی که به نظر می‌رسد پاسخ شفافی دارد، اما مشخص نیست نویسنده کتاب بر چه اساسی

هرمنوتیک را به عنوان نظریه‌های «مؤلف‌محور» قرار داده است. اگر غرض «هرمنوتیک مُدرن» باشد که اساساً نباید در این بخش قرار گیرد (به دلیل خواننده‌محوری). در ثانی اگر هرمنوتیک مؤلف‌محورِ شلایر مایر و ویلهلم دیلتای، و به طور کل هرمنوتیک کلاسیک، مورد نظر باشد، که اساساً قرابت چندانی با نظریه‌های ادبی مُدرن، خاصه نظریه‌های واکنش خواننده، ندارند.

۲-۲-۴. فمینیسم

نویسنده در بخش فمینیسم صرفاً رویکرد «توصیفی» اتخاذ کرده و غالباً به «تاریخچه» آن توجه دارد. امن‌خانی به طرح بحث‌هایی که متضمن تصاویر منفی و ضد زن، در طول تاریخ هستند، می‌پردازد. وی به رویکرد «ضد زن» فیلسوفانی چون افلاطون و ارسطو، در یونان باستان، و همچنین آرای کسانی چون آگوستین قدیس، ولتر، مونتسکیو، و روسو در قرون وسطی اشاره می‌کند. در این بخش غالباً مطالب و بحث‌هایی مطرح شده‌اند که پیش‌تر به طور مکرر و مفصل، دیگر کتب به آن‌ها توجه لازم را داشته‌اند. امن‌خانی با اشاره به موج‌های چندگانه فمینیسم و نظریه‌پردازان هر دوره، صرفاً تاریخچه‌ای مختصر از فمینیسم را به تصویر می‌کشد و جای بحث‌های محققانه و نقادانه خالی است. لذا در این بخش با مبانی نظری مستند و مستدلی مواجه نیستیم. اگر «مرد» و «نرینگی» را «مؤلف» در نظر بگیریم و «زن» و «زنانگی» را «مخاطب»، آن وقت فمینیسم «مؤلف‌ستیز» تلقی می‌شود و نه «مؤلف‌محور». فمینیسم اساساً در تقابل با مردمحوری/نرینگی/مؤلف‌محوری است و برخلاف رویکرد کتاب، در دسته رویکردهای مؤلف‌محور قرار نمی‌گیرد. بر همین اساس و بنا به رویکرد کتاب، فمینیسم قرار است که مبتنی بر «عقلانیت» و «برابری» باشد، اما آیا در موج‌های

رادیکال و افراطی فمینیسم با نوعی «اقتدارگرایی» در عوض «اقتدارستیزی» مواجه نیستیم؟

۴-۲-۳. مارکسیسم

امن‌خانی در این بخش نیز غالباً به مباحث «تاریخچه‌ای» توجه دارد. از نظر مؤلف، «اقتدارستیزی» مارکسیسم، غالباً در مواجهه با دولت/مؤلف رخ می‌دهد. برخلاف تصور رایج ما از نهاد دولت، دولت در نظر مارکس و دیگر مارکسیست‌ها نهادی است که «کارکردش حفظ و دفاع از سلطه طبقاتی و استثمار است» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۸۳) و از عوامل دیگر چون مذهب و هنر برای این سرکوب و استثمار بهره می‌گیرد. مارکسیست‌ها تکامل ابزار تولید را علت «تغییر دوره‌های تاریخی» می‌دانند: «مارکسیسم نظریه‌ای است که خواهان تغییر این مناسبات استثمارگرایانه در همه اشکال آن (برده‌دار/برده، فئودال/سرف، بورژوازی/ پرولتاریا است» (همان: ۸۶). بنابراین «مارکسیسم نظریه‌ای است که قصد دارد این جهان نامعقول و غیرعقلانی را، که روابط انسان‌ها در آن، مبتنی بر استثمار یکی توسط دیگری است، ویران سازد و به جای آن جهانی تازه که عقلانیت بر آن حاکم باشد، بیافریند» (همان: ۸۶). تا آن‌جا که از سخنان نویسنده برداشت می‌شود در رویکرد مارکسیسم نیز همچون فمینیسم، ما نه با مؤلف‌محوری، بلکه با نوعی مؤلف/ سوژه‌ستیزی، یا طبقه کارگر (خواننده) در برابر دولت (مؤلف)، مواجه هستیم. اساساً آن‌چه که مؤلف/ دولت/ حکومت/ کارخانه/ سرمایه تاکنون بر مخاطب/ خواننده/ کارگر تحمیل کرده، دچار دگردیسی، اعتراض و «عقلانی‌سازی» شده است. لذا مارکسیسم در واقع طغیان بر علیه مؤلف/ سوژه است. از این نظرگاه می‌توان گفت مارکسیسم نه «مؤلف‌محور» بلکه یک رویکرد مؤلف‌ستیز/

اقتدارستیزی / سوژه‌ستیزی است. حتی می‌توان گفت مارکسیسم تا حدودی «ساختارستیزی» نیز تلقی می‌شود. هم‌چنان که «صنعت»، «سرمایه‌داری» و «ماشینیسیم» موجب اضمحلال طبیعت و احوال طبیعی انسان شده است:

تا پیش از انقلاب صنعتی، کارگران در هر فصل به کاری مشغول بودند و با تغییر فصل، کار آن‌ها نیز تغییر می‌کرد. انقلاب صنعتی و استبداد، ساعت کارخانه‌ها، که باید همه چیز در زمان انجام می‌گرفت، تنوع زندگی کارگران را از آن‌ها گرفت و آنان را اسیر زندگی تکراری و یکنواخت نمود (همان: ۸۷).

بنابراین مارکسیسم کوشید تا برابر این ساختارهای تحمیلی و مؤلف‌محور قیام کند. عدم اتخاذ رویکرد واحد و چندپهلوی موجب شده که مؤلف در برخی از بخش‌ها دچار «تناقض» شود. امن‌خانی معتقد است که مارکسیسم یک رویکرد «تفسیری» نیست، اما سپس این سخن خود را نقض می‌کند:

خوانش مارکسیستی از آثار ادبی خوانشی تفسیرگرایانه نیست. نظریه‌پردازان ادبی مارکسیست معمولاً در صدد تفسیر ادبی و یا بیان ما فی الضمیر مؤلف نیستند. آن‌چه آن‌ها در خوانش آثار ادبی به دنبال آن هستند، نه منظور مؤلف بلکه آن چیزی است که در اثر ادبی غایب است و مؤلف آن را نادیده گرفته است (همان: ۱۰۵).

این تعریف در تناقض با عنوان فصل و حتی دعوی اولیه نویسنده است. امن‌خانی ادعان دارد که مارکسیسم رویکرد تفسیرگرایانه نیست، اما در ادامه می‌گوید آن‌چه مارکسیست‌ها در خوانش آثار ادبی به دنبال آن هستند، نه منظور «مؤلف» بلکه آن چیزی است که در اثر ادبی «غایب» است. این تلقی از مارکسیست غالباً تداعی‌کننده رویکرد هرمنوتیک مدرن و نظریه‌های خواننده‌محور است. وی تناقض مذکور را این‌گونه بسط می‌دهد: «بنیان‌گذار مارکسیسم تنها به تفسیر رازهای پاریس و ایضاح مقصود نویسنده آن بسنده نمی‌کند. او در خوانش انتقادی خود از رمان مذکور نقش

مؤلفه‌های تعیین‌کننده اقتصادی را که در رمان، هیچ اشاره‌ای به آن نشده است، پررنگ می‌سازد و با تکیه بر آن خوانشی انتقادی از رمان ارائه می‌دهد» (همان: ۱۰۵). آنچه مشخص است، نشان می‌دهد که رویکرد مارکس در این توصیف، کاملاً «تفسیری» بوده است. او از «ظاهر» رمان به «باطن» آن دست‌یافته و نه تنها گرایش تفسیری، بلکه رویکرد «تأویلی» اتخاذ کرده است. مارکس براساس الگوی‌های اقتصادی، تفسیر اقتصادی و زیرساختی (تفسیری) از رمان مذکور داشته است. این رویکرد تفسیری در سراسر کتاب در جریان است و جالب آن‌که مؤلف کتاب نسبت به آن توجهی نداشته است. وی از زبان «ماشری» نقل می‌کند که «وظیفه منتقد نیز نه کشف انسجام و هماهنگی متن بلکه کشف همین تناقض‌ها، سکوت‌ها و حذفاتی است که به واسطه ایدئولوژی از نظرها پنهان مانده‌اند» (همان: ۱۰۶). «به باور ماشری آنچه درباره یک اثر از بیشترین میزان اهمیت برخوردار است، آن چیزی نیست که اثر به ما می‌گوید بلکه آن چیزی است که اثر از بیان آن ناتوان است و یا از گفتن آن طفره می‌رود» (همان: ۱۰۶). این سخنان اساساً تداعی‌کننده آرای اصحاب نقد «خواننده‌محور» و در تضاد با رویکرد «مؤلف‌محور» است. نویسنده کتاب در ادامه و در صفحات ۱۰۸ تا ۱۱۱ بحث‌هایی را در باب رئالیسم و سوسیالیسم مطرح می‌کند که قرابت چندانی با نظریه‌های ادبی ندارد و پیش‌تر در کتاب *مکتب‌های ادبی* به آن پرداخت‌های متعددی شده است. درنهایت این بخش بدون جمع‌بندی مرتبط با فصل و با یک نقل قول طولانی، و بدون نتیجه‌گیری «مشخص» به پایان می‌رسد.

۳-۴. فصل سوم (نظریه‌های سوژه / مؤلف‌ستیز)

امن‌خانی در این فصل به نظریه‌های روان‌کاوی، فرمالیسم و ساختارگرایی، و منطق مکالمه پرداخته است. این‌که نظریه‌های مذکور را آیا می‌توان در ذیل رویکردهای «مؤلف‌ستیز» قرارداد جای تأمل دارد. برای مثال از نظر نویسنده، ساختارگرایی سلطه انسان «غربی» بر انسان «بدوی» را محکوم می‌سازد و از آن «اقتدارزدایی» می‌کند. یا نظریه بوم‌گرایی با تدقیق در مناسبات میان انسان و طبیعت، سلطه انسان بر طبیعت را محکوم می‌کند. از نظر نویسنده، تمامی رویکردهای این دوره «سوژه‌ستیز» بوده و خواهان پایان بخشیدن به اقتدار سوژه غربی هستند. البته نویسنده در «پی‌نوشت» صفحه ۲۶ اشاره دارد که نظریه‌های این دوره را می‌توان «سوژه‌محور» نیز تلقی کرد، چراکه نظریه‌های مذکور سعی دارند «تا برخی از گروه‌های انسانی یا غیرانسانی (بدویان، طبیعت، متن و خواننده) را از انقیاد رها ساخته به مرتبه سوژه‌گی برسانند» (همان: ۲۶). از نظر مؤلف، نظریه‌های این دوره به دلیل مخالفت با «سوژه‌گرایی» دکارت، مؤلف‌ستیزند. نظریه‌هایی چون دیرینه‌شناسی / تبارشناسی و واسازی، هم ادامه و هم واکنشی به این دوره هستند، چراکه با سلطه سوژه دکارتی مخالفند، اما ساختارستیزی‌شان آن‌ها را متمایز می‌سازد. در این دوره سوژه‌ستیزی در ساختارگرایی به اوج خود می‌رسد و «مرگ سوژه» را اعلام می‌کنند. با این حال پرسشی که مطرح می‌شود این است که «مرگ سوژه» توسط «ساختارگرایان» مطرح می‌شود یا «پساساختارگرایان»؟ درست است که متفکران این دو دوره شباهت بسیار زیادی با یکدیگر دارند، اما «مرگ سوژه» عموماً توسط کسانی مطرح می‌شود که تفکر «پساساختارگرایانه» پیدا کرده‌اند و یا در دوره متأخر اندیشه خود (پساساختارگرایی) قرار دارند. این مسئله باید به هنگام مطرح شدن مباحث، به واسطه درسنامه بودن آن،

حتماً مورد توجه قرار گیرد. البته از نظر نگارنده این سطور، کتاب مذکور نمی‌تواند «درسنامه» باشد، چراکه به دلیل دعوی‌های تازه و ضرورتِ آزمون و خطای آن، ممکن است نوآموز یا دانشجو را دچار پریشانی و تشنگی آرا کند. چنین کتاب‌هایی، ضمن ارزشمندی و اصالت، به دلیل طرح مطالب نو و همچنین مطالبی که ممکن است هنوز به‌عنوان یک «شیوه» و «روش متداول»، مورد پذیرش عموم قرار نگرفته باشند، نمی‌توانند به‌عنوان «درسنامه» مورد پذیرش قرار گیرند.

۱-۳-۴. تبیینی بر مفهوم سوژه/مؤلف

سؤالی که ممکن است برای مخاطب (دانشجو) در این «درسنامه» مطرح شود این است که آیا برای مثال در ساختارگرایی، «ساختار» جای «سوژه» را نمی‌گیرد و «اقتدار سوژه» را پیدا نمی‌کند؟ از این جهت «ساختارگرایی» خود نوعی «سوژه‌محوری» نیست؟ «ساختار» آیا براساس قدرت «سوژه» شکل نمی‌گیرد؟ ساختار آیا همان پارادایم‌های فکری غالب نیست؟ ساختار آیا «هژمونی سوژه» و «تعمیم» آن نیست؟ به تعبیر فوکو «آیا ما توسط ساختارها اندیشیده نمی‌شویم؟» و در چارچوب ساختارها عمل می‌کنیم. ساختار «اقتدارستیز» و در عین حال «اقتدارگرا» است. ساختارگرایی به دنبال «چگونگی» شکل‌گیری ساختارهاست. ساختار در واقع «پارولی» است که زبان/لانگ/سوژه را آینگی می‌کند. ساختارگرایی از این منظر یعنی مؤلف و سوژه‌گرایی، چراکه «ساختار» بسان «مؤلف» عمل می‌کند. ساختارگرایی اتفاقاً «مؤلف‌ستیز» نیست؛ ساختارگرایی خود نوعی «مؤلف‌گرایی» است. ساختار واجد شرایطی می‌شود که پیش‌تر «سوژه» دارای آن بوده است. به همین دلیل همان‌طور که گفته شد در کتاب مذکور تفاوت معنایی «سوژه» و «مؤلف» به خوبی تبیین نشده است. سوژه در عین حال

که می‌تواند «مؤلف» باشد، «مخاطب» نیز هست. مؤلف فقط «سوژه» نیست، بلکه «مخاطب» نیز در مواجهه با متن اتفاقاً می‌تواند در جایگاه «سوژه» قرار گیرد. لذا دوگانه سوژه/ مؤلف‌ستیزی جای تأمل بیشتری دارد. این همان چالشی است که در بخش هرمنوتیک نیز امن‌خانی به آن دچار شده بود. برای مثال نکته‌ای که در رابطه با هرمنوتیک مطرح می‌کند و معتقد است دیگر درسنامه‌ها به اشتباه مرتکب آن شده‌اند، خود نیز به آن دچار شده است: «کارکرد هرمنوتیک در دوره اول، سوژه‌سازی از مؤمنین و رهایی آن‌ها از انقیاد پدران کلیسا بوده است، اما پس از تحقق این هدف و تدام حیات هرمنوتیک در دوره بعد، شاهد تغییر کارکرد هرمنوتیک به مثابه نظریه‌ای علیه اقتدار سوژه هستیم» (همان: ۲۷). سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا پدران کلیسا سوژه/ مؤلف نبوده‌اند؟ آیا سوژه‌مندی مؤمنین نوعی «مؤلف‌ستیزی» و تقابل «هژمونیک» نیست؟ چرا که مفسران و روحانیون خود را تنها کسانی می‌دانسته‌اند که می‌توانند متون دینی را تفسیرکنند و خود را جانشین راستین «مؤلف» تلقی می‌کرده‌اند. لذا باید مرزهای معنایی «سوژه» و «مؤلف» به درستی تبیین شود.

۲-۳-۴. روان‌کاوی

امن‌خانی در این بخش روان‌کاوی را ذیل نظریه‌های مؤلف/ سوژه‌ستیز قرار داده است، با این حال از آنجایی که روان‌کاوی، خاصه رویکرد فروید، در پی کشف «ناخودآگاه» مؤلف است، به نوعی «مؤلف‌محور» تلقی می‌شود. هرچند که نظریه روان‌کاوی گرایش به «تفسیر» دارد و از این منظر «خواننده‌محور» تلقی می‌شود، اما غایت تفسیر روان‌کاوانه، آیا کشف نیت مؤلف/ بیمار از رهگذر «ناخودآگاه» نیست؟ کما این که فروید خود از هرمنوتیک «مؤلف‌محور» شلایر ماخر بسیار متأثر بوده است. با این حال

از منظر امن‌خانی «به نظر می‌رسد که غایت اصلی نظریه روان‌کاوی و روان‌کاوانی چون فروید، به چالش کشیدن و دگرگونی اقتدار سوژه مدرن و سلطه خودآگاه بر ناخودآگاه بوده است» (همان: ۱۱۷). باید توجه داشت که تفسیر از رؤیا / متن / ناخودآگاه از سویی گرایش به برداشت و تلقی مخاطب دارد و از سوی دیگر معطوف به نیت و امیال مؤلف / سوژه / بیمار / متن است. بنابراین بررسی «نمادین» درنهایت به «نیت مؤلف» و «خداوندگار» آن منتهی می‌شود، هم‌چنان‌که «در روزگاران کهن غالباً خواب / رؤیا را پیام‌های نمادین خداوند قلمداد می‌کردند» (همان: ۱۲۳). با این حال امن‌خانی بر «مؤلف‌ستیزی» روان‌کاوی اصرار دارد: «در آموزه‌های فروید و نظریه سوژه‌ستیز او می‌توان نشانه‌های افول اقتدار مؤلف را مشاهده کرد و رنگ باختن اقتدار مؤلف را دید» (همان: ۱۴۹). حال آن‌که «ناخودآگاه» متن / مؤلف، برای رسیدن به «خودآگاه» و «نیت» مؤلف، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۳-۴. فرمالیسم

تا این‌جا نشان داده شد که اساساً رویکرد نویسنده کتاب با ایجاد تقابل میان «مؤلف» و «خواننده» غالباً به «ساده‌سازی» و «تقلیل‌گرایی» منجر شده است. امن‌خانی براساس همین تقابل‌های دوگانه، فرمالیسم را نیز ذیل نظریه‌های «مؤلف‌ستیز» قرار داده است، حال آن‌که از نظر نگارنده این سطور، فرمالیسم گرایش چندانی به «مؤلف» و «خواننده» ندارد و اساساً یک رویکرد «متن‌محور» است. وقتی می‌گوییم «مؤلف‌ستیز» یعنی به «خواننده‌محور» بودن نظریه توجه داریم. اگرچه مخاطب و خواننده نقش مهمی دارند و اساساً خواننده است که تمهیدات فرم و متن را کشف می‌کند، با این حال هدف غایی، کشف تشخیص، فردیت و ادبیت «متن» است. سؤالی که نویسنده در ابتدای این

بخش مطرح می‌کند این است که: «به راستی فرمالیسم کدام یک از روابط «سلطه» را تغییر داده و یا کدام یک از مناسبات غیرعقلانی را دگرگون کرده است؟» (همان: ۱۴۸). البته نویسنده کتاب تلویحاً به متن محوری فرمالیسم اشاراتی دارد: «برخلاف نظریه، که اقتدارستیزی جوهره آن است، آشنایی زدایی فرمالیستی غالباً امری زیباشناختی است و صرفاً به حوزه زیباشناسی تعلق دارد» (همان: ۱۵۱). اگر قرار باشد فرمالیسم را مقابل یک «نظریه رقیب» قرار دهیم آن نظریه، چیزی جز نظریه‌های مارکسیسم، متعهد و «محتوامحور» نیست. بنابراین لزومی ندارد که همه نظریه‌های ادبی را به سه رویکرد متصلب محدود کنیم. امن‌خانی خود در بخشی از کتاب به درستی به متن محوری فرمالیسم اشاره دارد: «... آنچه برای فرمالیست‌ها حائز بیشترین میزان اهمیت است، متن است و موارد دیگری چون زمینه‌های شکل‌گیری متن محلی از اعراب ندارند و یا این‌که در درجه بعدی اهمیت قرار دارند» (همان: ۱۵۳).

۴-۳-۴. نقد نو

نویسنده کتاب، نظریه «نقد نو»^۶ را به واسطه «حذف مؤلف» و توجه به «خواننده»، جزو نظریه‌های «مؤلف‌ستیز» قرار داده است که براساس مبانی و اصول نقد نو، به درستی مقوله‌بندی شده است. با این حال می‌توان روی این مقوله‌بندی تأملاتی داشت. در مقاله «مغالطه قصدی» نوشته ویلیام ویمست و مونرو بردزلی، اشاراتی به عدم تأثیر احساسات و عواطف بر مخاطب و مواجهه خالص و خنثی با متن پیشنهادهایی شده است. لذا رویکرد منتقدان نقد نو می‌تواند در نوسان میان «مؤلف‌ستیزی» و «متن‌محوری» باشد. از این جهت رویکرد ویمست و بردزلی اتفاقاً بر ضد مخاطب/خواننده است و معتقدند در تحلیل متن نباید احساسات و عواطف و رویکرد مخاطب

بر تحلیل و خوانش متن تأثیر بگذارد. لذا نقد نو نیز می‌تواند نقدی «متن‌محور» تلقی شود. اساساً هیچ یک از نظریه‌های ادبی به یک مقوله واحد و قطعی تن نمی‌دهند و بهتر است نظریه‌ها براساس زمینه، خاستگاه و ماهیت خود نام‌گذاری و طبقه‌بندی شوند. نظریه روان‌کاوی مربوط به روان و ناخودآگاه متن است. نظریه فرمالیسم، معطوف به فرم و متن اثر است. نظریه‌های هرمنوتیک و خواننده‌محور معطوف به خواننده و برداشت او هستند و...، لذا هر نظریه می‌بایست، براساس «ماهیت» خود سنجیده و مقوله‌بندی شود: امری که پیش از این نیز متداول بوده است. منتقدان نقد نو اگرچه غالباً «مؤلف‌ستیز» و «خواننده‌محور» هستند با این حال به متن به‌عنوان یک ابژه و عنصر بنیادین در تحلیل متن و حتی به‌عنوان غایت نقد توجه دارند. امن‌خانی خود در بخشی از کتاب خود معتقد است که رویکرد منتقدان نقد نو، «متن‌محور» است: «نظریه‌پردازان نقد نو کشف نظم پنهان اثر را هدف اصلی خود قرار داده بودند» (همان: ۱۶۵). از نظر وی منتقدان نقد نو به دنبال ایضاح متن و نظم موجود در آن هستند: «به زعم ناقدان نو، مهم‌ترین رسالت منتقد رفع پیچیدگی‌های متن و بازسازی وحدت «اندام‌وار» آن است؛ امری که درنهایت نظم موجود اما پنهان اثر ادبی را جلوه‌گر می‌سازد» (همان: ۱۶۷). بنابراین اگرچه نقد نو به‌عنوان یکی از نخستین نظریه‌های مدرن به دنبال «حذف مؤلف» از نقد ادبی بود با این حال نباید از یاد برد که نقد نو نیز همچون فرمالیسم علاوه بر ترجیح خواننده بر مؤلف، متن را نیز بر مؤلف ترجیح می‌دهد و در میان متن‌محوری و خواننده‌گرایی در «نوسان» است.

۴-۳-۵. منطق مکالمه

امن‌خانی در ادامه به نظریه منطق مکالمه باختین می‌پردازد. سؤالی که وی در این بخش مطرح می‌سازد این است که نظریه منطق مکالمه باختین «کدام یک از اشکال سلطه را هدف گرفته است و خواهان تغییر کدام روابط غیرعقلانی (اقتدارگرایانه) می‌باشد؟» (همان: ۱۶۹) از نظر وی «منطق مکالمه باختین نظریه‌ای است که به سلطه مؤلف بر شخصیت‌های آثار ادبی نظر دارد و خواهان زوال آن است» (همان: ۱۶۹). در این بخش به درستی نظریه منطق مکالمه را در ذیل نظریه‌های خواننده‌محور / مؤلف‌ستیز قرار داده است، چراکه برای مثال رمان به لحاظ منطق «چندصدایی» ضد مؤلف است و نظریه منطق مکالمه نیز غالباً در رمان مصداق می‌یابد. هم‌چنان که «داستایوفسکی ... این حق را به خود نمی‌داد که شخصیت‌های داستان خویش را ابژه خویش سازد و با آن‌ها به گونه‌ای رفتار کند که اربابان با بردگان‌شان رفتار می‌کنند» (همان: ۱۷۱). باختین با نقد سوژه دکارتی به ستیز با سوژه‌گرایی غربی می‌پردازد. ویژگی سوژه دکارتی «تفرد» و «خودبستگی» آن است (تودوروف، ۱۳۹۱: ۱۸۱)، شخصیت رمان‌های داستایوفسکی مبتنی بر تفرد و تشخیص بوده و اساساً قائم به ذات هستند. «در حالی که رژیم‌های توتالیتار هگل‌وار قصد اضمحلال دیگری را دارند، نظریه منطق مکالمه باختین از لزوم ابقای دیگری می‌گوید و حضور آن را ضروری عنوان می‌کند» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۱۷۹). این بخش با توجه به بحث‌های مستند و مستدل خود، از جمله بخش‌های موفق کتاب است.

۴-۳-۶. ساختارگرایی

امن‌خانی ساختارگرایی را نیز در ذیل نظریه‌های «مخاطب‌ستیز» قرار داده است. وی با تمهید مقدمات مناسب و استدلال‌های قوی، بحث را پیش می‌برد. وی به نسبت میان

ساختارگرایی و تقابل آن با سوژه دکارتی می‌پردازد. «رسالتی که ساختارگرایی برای خود انتخاب کرده، رهایی انسان «بدوی/ وحشی» از انقیاد انسان مُدرن غربی (یا همان سوژه) بود» (همان: ۱۸۱). در ادامه با بحث دربارهٔ ساختار جوامع بدوی و چگونگی تسلط فرهنگ و نگرش مُدرن بر آن‌ها بحث را ادامه می‌دهد. وی بحث‌هایی را در باب فریزر و لوی اشتروس مطرح می‌کند، که برای آماده‌سازی مخاطب خوب است، اما تطویل آن‌ها موجب ملال مخاطب می‌شود، چراکه از بحث اصلی فاصله می‌گیرد. وی به ذکر جزئیاتی (خاصه مباحث جادوگری) می‌پردازد که ارتباط چندان نزدیک و وثیقی با موضوع بحث ندارند. کار لوی اشتروس نیز تبیین ساختار ذهن انسان بدوی و مدرن است. لوی اشتروس نیز همچون کانت معتقد است که ساختار ذهنی انسان‌ها در درک و فهم وقایع کمک می‌کند و تأثیر می‌گذارد. کانت نیز معتقد بود که مقولات پیشینی بر درک انسان و مُدرک تأثیر می‌گذارند: «علت پژوهش‌های ساختارگرایان دربارهٔ ادبیات و موضوعاتی چون روایت آثار ادبی، اثبات این باور است که همهٔ آن‌ها از ساختاری واحد تبعیت می‌کنند. چراکه ذهن آفرینندگان همهٔ آن‌ها چه بدوی و چه مدرن دارای ساختاری یکسان است» (همان: ۱۹۱) تا این‌جا باید توجه داشت که اگرچه ساختارگرایان به ظاهر مؤلف را حذف کرده‌اند، اما کشف ساختارهای متن خواه ناخواه یادآور ساختار ذهنی و نیت مؤلف (یا مؤلفان) است. ساختارگرایی اگرچه به ظاهر مؤلف را حذف می‌سازد، اما در عمل نشان‌گر تاریخ، زمینه، فرهنگ و سنتی است که ساختارهای ابژه مورد نقد، در آن پرورش یافته و شکل گرفته‌اند. با این‌حال امن‌خانی معتقد است که «ساختارگرایان ادبی که مؤلف را خلف و خلیفهٔ سوژه در عالم ادبیات می‌دانستند، همان‌گونه به نقد و انکار آن پرداختند که ساختارگرایانی چون میشل فوکو در آثاری چون نظم اشیا به انکار سوژه پرداختند» (همان: ۱۹۱). لذا باید توجه داشت

که ساختارگرایی نوعی سوژه‌محوری / مؤلف‌محوری است. ما با یک «مؤلف کلان» و سیستم فکری «فراگیر» مواجه هستیم. لذا در ساختارگرایی اگرچه مؤلف یک متن و کتاب نادیده گرفته می‌شود، اما عملاً همان مؤلف نیز در سیستم و ساختاری متن را تولید کرده که برای او «تعیین» شده است. به همین جهت رویکرد پراپ نه کشف ساختار نمادین افسانه‌های باستان بلکه بازسازی ذهن و الگوهای غالب و پارادایم فکری گذشتگان و ساختار ذهنی آنان است. بنابراین رویکرد ساختارگرایی در واقع تبیین الگوهای غالب بر ذهن مؤلف و مؤلفان پیشین و ساختار فکری آنان است.

امن‌خانی این‌طور نتیجه می‌گیرد که «روان‌کاوی با برجسته ساختن نقش ناخودآگاه از اهمیت سوژه (و متعاقب آن مؤلف) کاست؛ فرمالیسم و نقد نو نیز با تأکید بر متن، اقتدار مؤلف را خدشه‌دار کردند؛ منطق مکالمه باختین مؤلف را به حاشیه راند و درنهایت ساختارگرایان با اعلام مرگ مؤلف، به حیات مؤلف قدرقدرت پایان دادند» (همان: ۱۹۲). همان‌طور که اشاره شد در روان‌کاوی با نوعی مؤلف‌محوری مواجه هستیم و نه مؤلف‌ستیزی، هم‌چنان که در فرمالیسم نیز با متن‌محوری مواجه هستیم و نه با مؤلف‌ستیزی و خواننده‌محوری صرف. در منطق مکالمه به درستی با راندن مؤلف مواجه هستیم و در ساختارگرایی نیز در واقع با مرگ مؤلف «آشکار» و «روساختی» و احیای بینامتنیت و مؤلفان «پنهان» مواجه هستیم و نه مرگ آنها.

امن‌خانی خود در پی‌نوشت اذعان دارد که: «فوکو و بارت را معمولاً پس‌ساختارگرا می‌دانند، اما باید دانست که این دو روزگاری از ساختارگرایی نیز متأثر بوده، آثاری کم‌وبیش ساختارگرایانه (ونه دقیقاً ساختارگرایانه) نوشته‌اند» (همان: ۱۹۲). این احتیاط در پی‌نوشت مشاهده می‌شود. حال آن‌که باید توجه داشت مقالات «مرگ مؤلف» و «نویسنده چیست؟» حاصل وجه پس‌ساختارگرایانه نویسندگان است و از مؤلفه‌های

ساختارگرایی فاصله دارند. باید توجه داشت در روان‌کاوی نیز برجسته‌ساختن ناخودآگاه به معنای کم‌اهمیت جلوه دادن جایگاه «مؤلف» نیست. همان‌طور که گفته شد غایت بررسی ناخودآگاه پی‌بردن به دغدغه‌های سرکوب‌شده مؤلف است و به دیگر سخن حتی از وجه مؤلف‌محورانه پرننگ‌تری نیز برخوردار است. فرمالیسم و نقد نو به میزان نقش مؤلف، نقش خواننده را نیز کم‌رنگ کردند. در واقع مخاطب، محو و مستغرق در متن می‌شود و خود را به وجوه زیباشناسیک متن نزدیک می‌سازد. به همین دلیل رویکردهایی چون فرمالیسم، نقد نو، و ساختارگرایی را نمی‌توان «سوژه‌ستیز» قلمداد کرد، بلکه با «متن‌محوری» هم‌سانی و شباهت بیشتری دارند. در فرمالیسم ما مستغرق در متن و وجوه زیباشناسیک آن می‌شویم لذا مخاطب و مؤلف هیچ‌کدام قدرت «متن» را ندارند.

باید توجه داشت که «متن» در هر صورت دارای «مؤلف» است و مرگ مؤلف به معنای حقیقی اعتباری ندارد: چه مؤلف به معنای «شخصی» که متن را «شخصاً» نوشته و چه مؤلف به معنای «ساختاری» که براساس زیست‌جهان و تجربه زیسته و براساس پارادایم‌های دوره‌ای، متن را پدید آورده است. لذا نمی‌توان میان نظریه‌ها خطی‌کشی و مرزبندی دقیق کرد. نظریه‌ها را می‌بایست در کنار هم و با نگاه کلان، جامع و با انعطاف، مورد تحلیل و بررسی قرار داد. لذا اتخاذ رویکردهای مختلف فکری، محتوایی و فرمی تا حدودی متأثر از ساختار کلان آن دوره است. این‌که مارکسیست‌ها می‌گویند قالب‌ها و فرم‌های ادبی خاص، محصول دوره‌های مشخصی هستند، به دور از عقلانیت نیست. در ساختارگرایی صرفاً ساختار متن مورد توجه قرار نمی‌گیرد، بلکه ساختارهای کلان‌تری، که موجب پدید آمدن آن ساختار در شعر شده‌اند، نیز می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. همان‌طور که ساختارگرایان اولیه و در واقع بنیان‌گذاران آن، همچون لوی

اشتروس و سوسور معتقد بودند که ما در چارچوب ساختارها می‌اندیشیم و متن را تولید می‌کنیم و ذهن انسان‌ها به واسطه «عنصر مشترک زبان» در بسیاری از وجوه شبیه به هم است و شکل‌گیری رویکردهایی چون روایت‌شناسی، که قرابت بسیار عمیقی با ساختارگرایی دارد، حاصل همین عناصر مشترک زبانی و هنجاری است. امن‌خانی خود نیز به این مسئله پی برده است و معتقد است که ساختارگرایان غالباً به دنبال عناصر مشترک و شبیه به هم هستند و در یک نگاه کلان به ساختار می‌نگرند: «هدف آن‌ها، کشف قواعد زیرین و ساختار مسلط است؛ امری که مسلماً از طریق بررسی یک اثر ادبی میسر نمی‌شود» (همان: ۱۹۵). بنابراین زمانی که می‌خواهیم متن را براساس دیگر متون مشابه و یا نزدیک به آن بررسی کنیم، به نوعی رویکرد «برون‌متنی» اتخاذ کرده‌ایم. عدول و خروج از متن مورد نظر و در نظر داشتن دیگر متون، به نوعی مواجهه برون‌متنی است، چراکه از عناصری خارج از ابژه مورد نقد (متن) برای فهم متن، یاری جُسته‌ایم. این‌که چندین متن را در کنار هم قرار می‌دهیم تا به «ساختار» آن‌ها دست پیدا کنیم به مثابه یاری جُستن از تکه‌های یک پازل برای کامل کردن آن است (پی‌بردن به نیت مؤلف). هم‌چنان که دغدغه ساختارگرایی و روایت‌شناسی نیز کشف «ساختار مشترک ذهن» انسان‌هاست. به تعبیر قاسمی‌پور: «قوانین ساختارگرایی در حوزه روایت‌شناسی یافتنی‌تر است» (قاسمی‌پور، ۱۳۹۱: ۶۸). لذا ما در رویکرد ساختارگرایانه اگرچه به‌طور آشکار به مؤلف و نیت او توجه نداریم، اما به‌طور بنیادین، براساس استدلال‌هایی که آوردیم، در پی کشف نیت مؤلف/ مؤلف‌ها هستیم: از این‌روی شاید نتوان با اطمینان، «ساختارگرایی» را ضد مؤلف/سوزده تلقی کرد.

۷-۳-۴. خواننده‌محور

در این بخش ابتدا توضیحاتی دربارهٔ ویژگی نظریه‌های خواننده‌محور مطرح شده است. نویسنده سپس به نظریه‌پردازان مختلف این رویکرد می‌پردازد و سپس شباهت‌ها و عناصر بنیادین مشترک و وجوه اختلاف آن‌ها را تبیین می‌کند. برای تبیین و تفهیم آرای هر یک از این نظریه‌پردازان نیز به صورت منظم به تحلیل طبقه‌بندی‌شدهٔ آن‌ها می‌پردازد. برای مثال ابتدا مبانی نظری آرای یأوس را بر می‌شمارد سپس متذکر می‌شود که این آرا در اندیشه‌های توماس کوهن و گادامر ریشه دارند. بنابراین ضمن تحلیل آرای این دو، سرچشمهٔ شکل‌گیری آرای یأوس را به‌طور دقیق و انضمامی بررسی می‌کند (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۲۰۴-۲۱۶). وی با طرح پرسش‌هایی به ادامهٔ بحث می‌پردازد. نخست آن‌که آیا پیش از خواندن متن، متن وجود بیرونی و انضمامی دارد؟ و دوم آن‌که میزان و سهم «خواننده» در خلق معنا تا چه میزان است؟ (همان: ۲۱۱)

سپس پاسخ می‌دهد که از دید یأوس یک «متن واحد» در دوره‌ها و پارادایم‌های مختلف، معنا و تفسیر متنوع و متعددی پیدا می‌کند و دوم آن‌که خوانندگان در خواندن متن، «پیش‌فرض‌های» خود را دخالت می‌دهند. مقصود کوهن از «پارادایم»، دستاوردها و اکتشاف‌های علمی مورد پذیرش همگان است که برای یک دورهٔ زمانی مشخص، الگوها و قالب‌های فکری و راه‌های مواجهه با آن را برای جامعه فراهم می‌آورد (Kuhn, 2012: 72-73). برای مثال خوانندگان قرن هجدهم، الکساندر پوب را شاعر تلقی نمی‌کردند، حال آن‌که در قرن بیستم خوانندگان ستایش‌گر او بودند. نظریهٔ «افق انتظار» یأوس، همچنین به شدت متأثر از آرای هایدگر و گادامر است. در نظر یأوس حتی خواننده صرفاً دست بالا را ندارد و مؤلف نیز مؤثر است: «ایدهٔ اصیل یأوس را باید در تبیین نقش مؤلف در تعدیل یا ارتقای افق انتظار خوانندگان امروز و فردایش

جست‌وجو کرد» (امن‌خانی، ۱۴۰۰: ۲۱۴). باید توجه داشت که در دیدگاه یأوس، مؤلف هم دارای «اقتدار» و هم «اثرگذار» بر «خواننده» است و هم آن‌که خواننده نیز به واسطه «قدرتی» که پیدا می‌کند می‌تواند بر تفسیر، خوانش و دریافت متن تأثیر بگذارد. در نظریه یأوس هم «مؤلف» و هم «خواننده» دارای نقش «فعال» هستند، اما قدرت خواننده تا حدی بیش از «مؤلف» است. یأوس معتقد است که براساس «افق انتظار» خوانندگان، سه نوع اثر داریم: آثاری که در زمان حیات نویسنده مورد استقبال قرار می‌گیرند و پس از درگذشت مؤلف نیز اندک اندک از یاد می‌روند. آثاری که در زمان حیات نویسنده چندان مورد توجه نیستند، اما در دوره‌های بعد مورد استقبال قرار می‌گیرند. آثاری که هم در زمان حیات مؤلف و هم در دوره‌های بعد مورد توجه قرار می‌گیرند (همان: ۲۱۵). در واقع نظریه یأوس مبتنی بر تعادل و تعامل میان مؤلف و خواننده، با تأکید بر نقش «خواننده» است. حال آن‌که در آرای آیزر، این تأکید بر «متن» است. هم‌چنان‌که امن‌خانی خود اشاره می‌کند در آرای کسانی چون یأوس و آیزر با «مؤلف‌ستیزی» مواجه نیستیم، بلکه تعادل و تعامل میان «مؤلف» و «خواننده» برقرار است: «در نظریه یأوس خواننده می‌تواند در فرایند معنا‌حضور فعالانه داشته باشد، هم‌چنان‌که مؤلف نیز می‌تواند بر خوانندگان خویش اثر بگذارد و افق انتظار آن‌ها را تعالی بخشد» (همان: ۲۱۶). حال آن‌که از نظر آیزر، متن شکاف‌هایی دارد، که مخاطب بسته به موقعیت تاریخی خود، باید آن‌ها را پر کند. آیزر معتقد است که در متن دو معنای «معین» و «غیرمعین» داریم و این معناهای «غیرمعین» هستند که به مخاطب اجازه «تفسیر» می‌دهند. درنهایت با توجه به این‌که در این بخش صرفاً به دو رویکرد یأوس و آیزر پرداخته شد و هر دو نیز تا حدودی تعادل میان «مؤلف» و «خواننده» (یأوس) و «خواننده» و «متن» (آیزر) را مورد توجه داشتند، نمی‌توان عنوان این بخش

را نیز جزو فصل‌های مؤلف / سوژه‌ستیز قرار داد. رویکرد اصلی امن‌خانی در کتاب این است که «نظریه‌ها ابزار دگرگونی تمام روابط اقتدارگرایانه و غیرعقلانی موجود در جهان (و نه صرفاً روابط غیرعقلانی موجود در جهان انسان‌ها) هستند» (همان: ۲۱۹). حال آن‌که با توجه به مطالب مقاله، باید گفت هر یک از نظریه‌های مطرح‌شده در کتاب، خود واجد همین اقتدارگرایی، افراطی‌گری و درنهایت رویکرد «غیرعقلانی» هستند. نقدهایی چون فرمالیسم، نقد نو و ساختارگرایی رویکرد «زبانی»، انضمامی، تحلیلی و تا حدودی پوزیتیویستی دارند و به سایر رویکردهای «غیرمتنی» توجهی ندارند که این خود متضمن «اقتدارطلبی» و رویکرد «غیرعقلانی» است. غیرعقلانی به این معنا که تحلیل و تفسیر متن، صرفاً از دریچه متن، دریافت متقن، کامل و قابل اتکا نیست و از این نظر خلأهایی در تفسیر و تحلیل متن وجود دارد، اما اقتدارگرایی موجود در این رویکردها موجب «تک‌صدایی» در تحلیل می‌شود.

۴-۳-۸. بوم‌گرایی / حقوق حیوانات

امن‌خانی در این بخش با پرداختن به آرای پیتر سینگر و تام ریگان، به بحث در باب نظریه‌های بوم‌گرایی و حقوق حیوانات می‌پردازد. بوم‌گرایی از این منظر «ضدمؤلف» تلقی می‌شود که در برابر «سوژه» انسانی قرار می‌گیرد و دوگانه انسان (اشرف مخلوقات) / طبیعت (مُسَخَّرشده) را «واسازی» می‌کند و لذا در این رویکرد، برتری انسان (سوژه/مؤلف) نسبت به سایر موجودات (خواننده) دگرگون می‌شود. انسان‌محوری و برتری‌طلبی انسان در مقایسه با سایر موجودات و طبیعت، در آرای «ارسطو» و همچنین «متون مقدس» ریشه دارد. در نگاه ارسطو فلسفه وجودی موجودات این‌گونه است که موجودات پست‌تر (غالباً حیوانات) موجب بهره‌مندی

موجودات بالاتر (غالباً انسان‌ها) از خود شوند. این نگرش نسبت به انسان (اشرف مخلوقات) در متون مقدس نیز وجود دارد. لذا نظریه بوم‌گرایی / حقوق حیوانات را، به واسطه فروریزی تقابل‌های دوگانه و اتخاذ رویکرد «سلبی» نسبت به سوژه انسانی، می‌توان «سوژه‌ستیزی» تلقی کرد که نویسنده به درستی آن را در بخش نظریه‌های «مؤلف‌ستیزی» قرار داده است.

۴-۴. فصل چهارم (عبور از ساختارگرایی: نظریه‌های ساختارستیزی)

امن‌خانی در این فصل به نظریه‌های ساختارستیزی می‌پردازد. نظریه‌هایی چون دیرینه‌شناسی / تبارشناسی، شرق‌شناسی، و واسازی در این فصل قرار دارند که در ادامه نسبت به وجوه مختلف و ابعاد نظری آن‌ها و نسبتشان با رویکردهای «ساختارستیزی» سخن خواهیم گفت. نشان خواهیم داد که در صورت وجود رویکرد «ساختارستیزی»، می‌بایست رویکردی چون «ساختارگرا» نیز در مقابل آن وجود می‌داشت. لذا رویکرد «ساختارگرایی» نه در ذیل رویکردهای سوژه / مؤلف‌ستیزی، که باید در برابر نظریه‌های «ساختارستیزی» قرار می‌گرفت. بنابراین «ساختارگرایی» زیرمجموعه نظریه‌های «سوژه‌ستیزی» نیست، بلکه خود به‌عنوان یک رویکرد کلان (ساختارگرایانه) واجد زیر مجموعه‌هایی چون روایت‌شناسی، نشانه‌شناسی و... است.

۴-۴.۱. دیرینه‌شناسی / تبارشناسی

در این بخش امن‌خانی به آرای فوکو می‌پردازد و قصد دارد که رویکرد پساساختارگرایانه و ساختارستیزی فوکو را نشان دهد. با این حال مشخصاً به نسبت میان «ساختارستیزی» و «آرای فوکو» اشاره دقیق و مستدلی نشده است. آنچه مشخص است در کتاب‌های فوکو، که با رویکرد «تبارشناسانه» نوشته شده‌اند، مانند تاریخ جنون، نظم

اشیا و ...، نگرش فوکو غالباً «ساختاری» است نه «ساختار شکنانه». فوکو در این کتب به دنبال «قواعد» و «الگوهای مشترکی» است که ساختارهای اندیشگانی و گفتمان‌های غالب، در طول تاریخ و به مرور، پدید آورده‌اند و در طی سال‌های متمادی آن را «طبیعی» جلوه داده‌اند. در واقع بحث‌های نویسنده کتاب نیز، غالباً معطوف به این بخش از آرای فوکو است. از این منظر می‌توان گفت که این بخش نه «ساختارستیز» بلکه غالباً «ساختارگرا» است، چراکه فوکو به دنبال «روایت‌شناسی تبارشناسانه» است. در تبارشناسی او «الگوهای روایت‌شناسانه»، که در دوره‌های مختلف تکرار شده، و به مضمون و درون‌مایه مبدل شده‌اند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. لذا تبارشناسی و دیرینه‌شناسی فوکو، غالباً «ساختارمند» است و به دنبال ساختارهای «کلانی» است که در طول تاریخ بر ذهن، بدن، رفتار و رویکرد انسان‌ها غالب و مسلط بوده است. لذا باید توجه داشت که بخشی از رویکرد فوکو ساختارگرایانه و بخشی دیگر ساختارستیز است: فوکو زمانی که «الگوهای مشترک» را کشف و دوگانه‌های آن را استخراج می‌کند در مرزهای ساختارگرایی قرار دارد و به محض «مرکززدایی» از آن‌ها، گام در ساختارستیزی می‌نهد.

۲-۴-۴. شرق‌شناسی

امن‌خانی در این بخش، درباره شرق‌شناسی ادوارد سعید و دیرینه‌شناسی فوکو، رابطه علیّ و معلولی بسیار خوبی برقرار کرده است. اما براساس عنوان فصل که «عبور از ساختارگرایی: نظریه‌های ساختارستیز» را یدک می‌کشد می‌توان این گونه برداشت کرد که اگر ما در «تاریخ جنون» میشل فوکو، «خرد» را به‌مثابه «مؤلف» در نظر بگیریم، که دائماً تمامی «اصول»، اعم از ساختارهای اندیشه، فرهنگ، ارزش‌ها و ... را «دیکته»

می‌کند، پس اساساً «جنون» به‌مثابه مخاطب و خواننده «منفعلی» است که مغلوب و مبهوت سوژه / مؤلف شده است. کما این‌که اگر «غرب» را نیز مؤلف / سوژه در نظر بگیریم و «شرق» را «خواننده»، هم‌چنان با رویکرد «انفعالی» مخاطب / شرق مواجه هستیم. اساساً از جمله مفروضات بنیادی شرق‌شناسی نیز همین «کوچک‌پنداری» و «مستعمره‌پنداری» شرق و «سوژه» پنداشتن «غرب» است. شرق‌شناسان با همین تلقی و مفروضات است که به مطالعه شرق می‌پردازند. از این جهت شرق‌شناسی نه «ساختارستیزی» بلکه خود در ذیل ساختار هژمونیک «سوژه» غربی قرار می‌گیرد.

۳-۴-۴. واسازی

در بخش پایانی کتاب، مؤلف به نظریه «واسازی» می‌پردازد. همان‌طور که در بخش‌های دیگر مقاله اشاره شد، اساساً مقولاتی که نویسنده کتاب انتخاب کرده است، جای بحث، تدقیق و تحدید فراوانی دارد. نکته بسیار مهمی که باید مورد توجه مؤلف کتاب و مخاطبان قرار گیرد این است که اساساً سخت می‌توان میان ساختار / سوژه / مؤلف تفاوت قائل شد. ما نمی‌توانیم صرفاً از «ساختارستیزی» سخن بگوییم بی‌آن‌که سوژه / مؤلف‌ستیزی را پیش چشم نداشته باشیم! «ساختار» خود اساساً برساخته سوژه (ها) / مؤلف (ها) است. چگونه «ساختار» بدون «سوژه» پدیدار می‌شود؟ پی بردن به عناصر «مشترک» و بنیادین ساختار، یعنی رخنه کردن در اندیشه، چارچوب و ساختار فکری سوژه / مؤلف. لذا در رویکردهایی که عنوان «ساختارستیزی» را یدک می‌کشند تا حدودی نفی «سوژه» و «مؤلف» نیز تداعی می‌شود. چراکه در هم شکستن ساختار، در واقع در هم شکستن عناصر بنیادین سوژه / مؤلف است. با این حال رویکرد «واسازانه» دریدا را می‌توان از جمله مهم‌ترین نظریه‌های «ساختارستیزی» معرفی کرد؛

چراکه دریدا با فروریزی تقابل‌های دوتایی (که طبیعی پنداشته می‌شوند) و پررنگ کردن تناقضات و تعارضات متن، آن اصول مشترک و بنیادین را، و آن نظم و چارچوب آرام و بی‌حاشیه ساختار را زیر سؤال می‌برد.

پیش‌تر در ساختارگرایی با این مسئله مواجه بودیم که قواعد و اصول زیربنایی مشترکی، در تمامی متون مشابه با آن متن، وجود دارد. اما در رویکرد ساختارشکنانه/ساختارستیز دریدا چنین نگرشی دچار «تشکیک» می‌شود. به همین دلیل رویکرد دریدا بسیار بیش از سایر نظریه‌های کتاب، با ساختارستیزی قرابت دارد و بقیه رویکردها، خاصه شرق‌شناسی و دیرینه‌شناسی، غالباً با ابتناب رویکرد ساختارگرایی، قصد دارند تا اثرگذاری و حکمیت مؤلف/سوژه را کم‌رنگ کنند و به نوعی می‌توان آن‌ها را ذیل نظریه‌های مؤلف/سوژه‌ستیز قرار داد.

نتیجه

کتاب نگاهی تازه به نظریه ادبی از جمله کتاب‌های نقادانه و محققانه در باب نظریه‌های ادبی است که قصد دارد با رویکردی نو، به تحلیل، بررسی و طبقه‌بندی نظریه‌های ادبی پردازد. این کتاب به‌واسطه بحث‌ها و طبقه‌بندی‌های نو، سخنان قابل تأملی در باب نظریه‌های ادبی مطرح کرده است. با این حال همین نو بودن موجب می‌شود که بخشی‌هایی از کتاب مورد تدقیق و تعمیق بیشتری قرار گیرد. امن‌خانی با یافتن برخی عناصر مشترک در نظریه‌های ادبی و براساس بیشترین «شباهت خانوادگی» ای که نظریه‌ها با یکدیگر دارند، قصد دارد کل نظریه‌های ادبی مُدرن را در سه زیرمجموعه نظریه‌های «سوژه/مؤلف‌محور»، «سوژه/مؤلف‌ستیز» و «ساختارستیز» قرار دهد. این مقوله‌بندی در نگاه نخست موجب می‌شود تا مخاطب، خاصه دانشجوی، با بحث‌های

مشخص، منقح و شفافی مواجه باشد، اما همین رویکرد کتاب در نهایت به ساده‌سازی، کلی‌گویی، محدودسازی، عدم انعطاف، تقلیل‌گرایی، و مخدوش‌سازی خط کرونولوژیک و زمانی نظریه‌ها منجر می‌شود. کتاب مذکور با رویکرد نوین و به‌واسطه طبقه‌بندی‌هایی که ارائه داده، حتماً می‌بایست محل آزمون و خطا قرار گیرد و به مرور، در صورت پذیرش رویکرد آن، به یک «درسنامه» فراگیر و مورد اجماع، برای دانشجویان تبدیل شود. چراکه تلقی مؤلف از نظریه‌ها و گنجاندن آن‌ها صرفاً در یکی از سه رویکرد مذکور، هم‌چنان که در طول مقاله نشان داده شد، موجب تعارضات و تناقضات متعددی می‌شود. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود که نویسنده کتاب، در چاپ‌های بعدی به نکاتی چون درسنامه بودن یا نبودن کتاب، انعطاف‌پذیری بیشتر در مرزبندی و تحدید نظریه‌ها، اجتناب از اعمال محدودیت در مقولات، جامع‌نگری و پرهیز از ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی اهتمام جوید.

پی‌نوشت‌ها

۱. مروری بر مقالات چاپ‌شده در حوزه نقد و نظریه ادبی نشان از آن دارد که علاوه بر پیچیده بودن، مسئله بدفهمی و کاربست نادرست این نظریه‌ها نیز در پژوهش‌های ادبی گریبان‌گیر کثیری از پژوهشگران شده است. در مقاله «مرور انتقادی کتب نقد ادبی در زمینه آبخورهای نقد» (۱۳۹۸)، به شناخت نادرست و ناقص آبخورهای نقد و نظریه ادبی و مغفول ماندن چنین امری در پژوهش‌های ادبی اشاره شده است. در مقاله «آسیب‌شناسی و نارسایی‌های درس‌نامه‌های ادبی» (۱۳۹۶)، به فقدان روش‌شناسی مناسب در درس‌نامه‌های نقد ادبی و عدم تناظر روش‌شناختی با سرچشمه‌های اصلی مفاهیم فلسفی نظریه ادبی توجه شده است. در مقاله «از اپوخه تا نوآوری‌های شاعرانه: آسیب‌شناسی کاربست روش پدیدارشناختی در پژوهش‌های ادبی حوزه زبان فارسی» (۱۳۹۶) به فهم نادرست رویکرد پدیدارشناسی در نظریه‌های ادبی اشاره دارد. در مقاله «آسیب‌شناسی کاربرد نظریه‌های مُدرن در تدوین درس‌نامه‌های بلاغی» (۱۳۹۶) به کاربست

نادرست این نظریه‌ها در درسنامه‌های بلاغی توجه شده است. همچنین در مقاله «آسیب‌شناسی درک و کاربست مبحث آشنایی‌زدایی در مقالات علمی - پژوهشی دانشگاهیان ایران در حوزه زبان فارسی تا بهار ۱۳۹۵» (۱۳۹۷)، به عدم فهم درست نظریه ادبی فرمالیسم روس اشاره شده است.

۲. چاپ مقالات متعدد در حوزه نقد و نظریه ادبی حکایت از دغدغه امن‌خانی نسبت به مسئله نقد و نظریه ادبی و آسیب‌شناسی آن دارد: «درد یا درمان؛ آسیب‌شناسی کاربرد نظریه‌های ادبی در تحقیقات معاصر» (۱۳۹۱)؛ «در غیاب نقد ادبی و زبان آن، نگاهی به چرایی غیاب نقد ادبی و زبان نقد در گفتمان ادبی پیشامدرن» (۱۳۹۵)؛ «اقتدار نظریه در پژوهش‌های نظریه‌محور؛ نگاهی آسیب‌شناختی به نسبت متن و نظریه در پژوهش‌های نظریه‌محور» (۱۳۹۶)؛ «نگاهی آسیب‌شناختی به نسبت متن و نظریه در پژوهش‌های نظریه‌محور» (۱۳۹۶)؛ «رستاخیز کلمات: اثری در دفاع از فرمالیسم؛ نقدی بر کتاب رستاخیز کلمات: درس‌گفتارهایی درباره نظریه ادبی صورت‌گریان روس» (۱۳۹۷)؛ «تقلیل نظریه‌های پسامدرن در پژوهش‌های ادبی معاصر (نگاهی به کتاب داستان کوتاه در ایران: داستان‌های پسامدرن با تأکید بر فصل شخصیت‌پردازی پسامدرن: نظریه فوکو)» (۱۳۹۸)؛ «اگزستانسیالیسم و پژوهش‌های ادبی معاصر نگاهی انتقادی و آسیب‌شناسانه به پژوهش‌های اگزستانسیالیسم‌محور در ایران» (۱۳۹۹).

3. center
4. category
5. dominant
6. new criticism

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۹۵). *ساختار و تأویل متن*. تهران: مرکز.
- امن‌خانی، عیسی (۱۳۹۶). «اقتدار نظریه در پژوهش‌های نظریه‌محور؛ نگاهی آسیب‌شناختی به نسبت متن و نظریه در پژوهش‌های نظریه‌محور». *مجله نقد ادبی*. ش ۳۸. ۹۷-۱۲۰.
- امن‌خانی، عیسی (۱۴۰۰). *نگاهی تازه به نظریه ادبی*. تهران: نشر خاموش.

امن‌خانی، عیسی و سامانی، سمیرا (۱۳۹۹). «اگزستانسیالیسم و پژوهش‌های ادبی معاصر: نگاهی انتقادی و آسیب‌شناسانه به پژوهش‌های اگزستانسیالیسم‌محور در ایران». *ادبیات پارسی معاصر*. ش ۱. ۶۷-۹۲.

امن‌خانی، عیسی و علی‌مددی، مونا (۱۳۹۱). «درد یا درمان: آسیب‌شناسی کاربرد نظریه‌های ادبی در تحقیقات معاصر». *پژوهش‌های ادبی*. ش ۳۶ و ۳۷. ۵۱-۷۵.

امن‌خانی، عیسی و علی‌مددی، مونا (۱۳۹۵). «در غیاب نقد ادبی و زبان آن، نگاهی به چرایی غیاب نقد ادبی و زبان نقد در گفتمان ادبی پیشامدرن». *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*. ش ۵. ۱-۲۰.

امن‌خانی، عیسی و علی‌مددی، مونا (۱۳۹۷). «رستاخیز کلمات: اثری در دفاع از فرمالیسم؛ نقدی بر کتاب رستاخیز کلمات: درس‌گفتارهایی درباره نظریه ادبی صورت‌گرایان روس». *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*. ش ۲. ۴۷-۶۷.

امن‌خانی، عیسی و علی‌مددی، مونا (۱۳۹۸). «تقلیل نظریه‌های پسامدرن در پژوهش‌های ادبی معاصر (نگاهی به کتاب داستان کوتاه در ایران: داستان‌های پسامدرن با تأکید بر فصل شخصیت‌پردازی پسامدرن: نظریه فوکو)». *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*. ش ۳. ۱-۳۲.

ایگلتون، تری (۱۳۹۰). *پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی*. ترجمه عباس مخبر. ویراست دوم. تهران: نشر مرکز.

برتنس، هانس (۱۳۹۱). *مبانی نظریه ادبی*. ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی. تهران: نشر ماهی.

پاینده، حسین (۱۳۹۷). *نظریه و نقد ادبی، درسنامه‌ای میان رشته‌ای*. تهران: سمت.

تودوروف، تزوتان (۱۳۹۱). *منطق گفتگویی میخائیل باختین*. ترجمه داریوش کریمی. تهران: مرکز.

حبیب، م.ا.ر. (۱۳۹۶). *نقد ادبی مدرن و نظریه*. ترجمه سهراب طاووسی. تهران: نشر نگاه معاصر.

- حسینی، سیدحمیدرضا (۱۳۹۳). *عوامل فهم متن*. تهران: هرمس.
- دیلتای، ویلهلم (۱۳۹۴). *مقدمه بر علوم انسانی*. ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی. تهران: ققنوس.
- عمارتی مقدم، داوود (۱۳۹۶). «از اپوخه تا نوآوری‌های شاعرانه: آسیب‌شناسی کاربست روش پدیدارشناختی در پژوهش‌های ادبی حوزه زبان فارسی». *نقد ادبی*. ش. ۳۸. ۱۷۱-۲۱۲.
- عمارتی مقدم، داوود (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی کاربرد نظریه‌های مُدرن در تدوین درس‌نامه‌های بلاغی». *ادبیات پارسی معاصر*. ش ۱. ۲۹-۴۷.
- قاسمی‌پور، قدرت (۱۳۹۱). *صورت‌گرایی و ساختارگرایی در ادبیات*. اهواز: دانشگاه شهید چمران اهواز.
- قاسمی‌پور، قدرت (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی و نارسایی‌های درس‌نامه‌های ادبی». *ادبیات پارسی معاصر*. ش ۱. ۷۱-۹۵.
- قربانیان رهورد، سعید و عمارتی مقدم، داوود (۱۳۹۷). «آسیب‌شناسی درک و کاربست مبحث آشنایی‌زدایی در مقالات علمی - پژوهشی دانشگاهیان ایران در حوزه زبان فارسی تا بهار ۱۳۹۵». *نقد ادبی*. ش ۹۷. ۱۴۳-۱۶۸.
- کریچلی، سیمون (۱۳۹۸). *فلسفه قاره‌ای*. ترجمه خشایار دیهیمی. تهران: ماهی.
- کوهن، تامس (۱۳۹۴). *ساختار انقلاب‌های علمی*. ترجمه سعید زیباکلام. تهران: سمت.
- نیکویی، علی‌رضا (۱۳۹۸). «مرور انتقادی کتب نقد ادبی در زمینه آبخورهای نقد». *ادبیات پارسی معاصر*. ش ۱. ۲۴۹-۲۷۱.
- Ahmadi, B. (2017). *Sakhtar va Tahvil-e Matn*. 18nd pub. Tehran: Markaz press.
- Amnkhani, I. (2019). "Rastakhiz-e Kalamat, Asari dar Defah az Formalism, Naghdi bar Ketab-e Rastakhiz-e Kalamat: Darsgoftarhaee Darbaray-e Nazariy-e Adabi Soratgerayan-e Roos". *Pezhohesh-haye Enteghadi-e Moton va Barname-haye Olum-e Ensani*. No. 2. 4-67.
- Amnkhani, I. (2020). "Taghlil-e Nazariyehaye Pasamodern dar Pezhoheshhay-e Adabi-e Maaser (Negahi be Ketab-e Dastan-e Kotah dar

- Iran: Dastanhay-e Pasamodern ba Takid bar fasl-e Shakhshiyatpardazi-e Pasamodern: Nazariye-e Foucault". *Pezhohesh-haye Enteghadi-e Moton va Barname-haye Olum-e Ensani*. No. 3. 1-32.
- Amnkhani, I. (2018). "Eghtedar-e Nazariye dar Pezhohesh-haye Nazariyemehvar, Negahi Asibshenakhti be Nesbat-e Matn va Nazariye dar Pezhohesh-haye Nazariyemehvar". *Naghd-e Adabi*. No. 38. 97-120.
- Amnkhani, I. (2022). *Negahi Taze be Nazariye-e Adabi*. Tehran: Khamosh Press.
- Amnkhani, I., & Samani, S. (2021). "Existasialism va Pezhoheshahey-e Adabi-e Maaser, Negahi Enteghadi va Asibshenasaneh be Pezhoheshhay-e Existasialism mehvar dar Iran". *Adabiyat-e Parsi-e Maaser*. No. 1. 67-92.
- Amnkhani, I., & Alimadadi, M. (2013). "Dard ya Darman: Asibshenasi-e Karbord-e Nazariye-hay Adabi dar Tahghighat-e Maaser". *Pezhehesh-haye Adabi Mag*. No 36 -37. 51-75.
- Amnkhani, I., & Alimadadi, M. (2017). "Dar Ghiyab-e Naghd-e Adabi va Zaban-e An, Negahi be Charee Ghiyab-e Naghd-e Adabi va Zaban-e Naghd dar Ghofteman Adabi Pishamodern". *Pezhohesh-haye Enteghadi-e Moton va Barname-haye Olum-e Ensani*. No.6. 1-20.
- Bertens, J. (2013). *Mabani-e Nazariye-e Adabi*. Mohammad. R Abolghasemi. Trans. 3rd pub. Tehran: Mahi press.
- Critchley, S. (2020). *Falsafe-ye Gharhay. Khashayar Dihimi*. Trans. Tehran: Mahi press.
- Dilthey, W. (2016). *Moghademe-e bar Olum-e Ensani*. Manuchehr S. Darebidi. 3rd pub. Tehran: Ghoghnos press.
- Eagleton, T. (2012). *Pishdaramadi bar Nazariye-e Adabi*. Abbas Mokhber. Trans. 2nd ed. 6th pub. Tehran: Markaz press.
- Emarati Moghadam, D. (2018). "Asibshenasi-e Karbord-e Nazariye-haye Modern dar Tadvin-e Darsnameh-haye Balaghi". *Adabiyat-e Parsi-e Maaser*. No. 1. 29-47.
- Emarati Moghadam, D. (2018). "Az Epokhe ta Noavarihay-e Shaerane: Asibshenasi Karbast-e Ravesh-e Padidarshenakhti dar Pezhohesh-haye Adabi Hozey-e Zaban-e Farsi". *Naghd-e Adabi*. No. 38. 171-212.
- Ghasemipor, Gh. (2013). *Soratgeraee va Sakhtageraee dar Adabiyat*. Ahvaz. Shahid Chamran University.

- Ghasemipor, Gh. (2018). "Asibshenasi va Naresa-e Darsnamehay-e Adabi". *Adabiyat-e Parsi-e Maaser*. No. 1. 71-95.
- Ghorbanian Rahvard, S., & Emarati Moghadam, D. (2019). "Asibshenasi-e Dark va Karbast-e Mabhas-e Ashnazodaee dar Maghalat-e Elmi-Pezhoheshi-e Daneshgahiyani-e Iranian dar Hozey-e Zaban-e Farsi ta Bahar-e 1395". *Naghd-e Adabi*. No. 97. 143-168.
- Habib, M. (2018). *Naghd-e Adabi-e Modern va Nazariye Sohrab Tavosi*. Trans. Tehran: Negah-e Maaser press.
- Hasani, S.H. (2015). *Avamel-e Fahm-e Matn*. 2nd pub. Tehran: Hermes press.
- Hirsch, E.D. (1967). *Validity in Interpretation*. New York: Yale University Press.
- Kuhn, T. (2016). *Sakhtar-e Enghelabhay-e Elmi. Saeed Zibakalam*. Trans. 5th pub. Tehran: Samt press.
- Kuhn, T.S. (2012). *The structure of scientific revolutions*, with an introductory essay by Ian Hacking. Fourth edition, The University of Chicago Press.
- Mullarkey, J., & Lord, B. (2009). *The Continuum Companion to Continental Philosophy*. Continuum.
- Nikooe, A. (2020). "Moror-e Enteghadi-e Kotob-e Naghd-e Adabi dar Zaminey-e Abeshhorhay-e Naghd". *Adabiyat-e Parsi-e Maaser*. No. 1. 249-271.
- Payandeh, H. (2019). *Nazariye-ha va Naghd-e Adabi. Intera-field studies*. Tehran: Samt press.
- Protevi, J. (2005). *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*. Edinburgh University Press.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and Criticism And Other Writings*; Translated and edited by Andrew Bowie. first published. United Kingdom, by Cambridge University.
- Terdiman, R. (1989). *Discourse/Counter-Discourse, The Theory and Practice of Symbolic Resistance in Nineteenth-Century France*. Cornell university Press.
- Tzvetan, T. (2013). *Mantegh-e Goftegoe-e Mikhail Bakhtin*. Dariush Karimi. Trans. 2nd pub. Tehran: Markaz press.